

Nastava usmjerena na studente: planiranje, poučavanje i vrednovanje na pravnim studijima - priručnik za nastavnike

---

Kovač, Vesna; Zubović, Antonija

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2024**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:453277>

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

PRAVI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

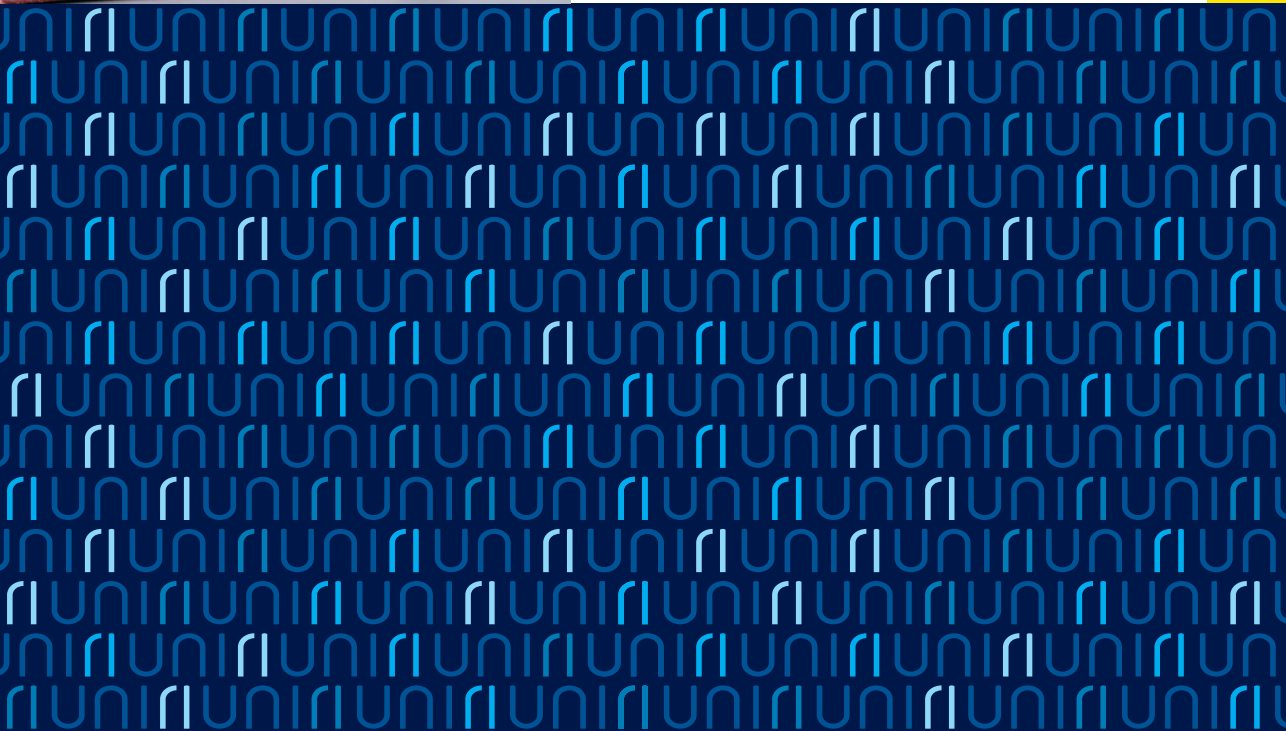

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Vesna Kovač
Antonija Zubović

NASTAVA USMJERENA NA STUDENTE: PLANIRANJE, POUČAVANJE I VREDNOVANJE NA PRAVNIM STUDIJIMA

Priručnik za nastavnike

UNIRI

PRAVRI Pravni fakultet
Sveučilišta u Rijeci

Vesna Kovač
Antonija Zubović

**NASTAVA USMJERENA NA STUDENTE:
PLANIRANJE, POUČAVANJE I VREDNOVANJE NA PRAVNIM STUDIJIMA**

Priručnik za nastavnike

Vesna Kovač i Antonija Zubović

Nastava usmjerena na studente: planiranje, poučavanje i vrednovanje na pravnim studijima
- priručnik za nastavnike

Izdavač:

Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet u Rijeci

Recenzenti:

izv. prof. dr. sc. Ines Blažević

doc. dr. sc. Ines Matić Matešković

Lektura:

dr. sc. Dejana Golenko

Grafičko oblikovanje i prijelom:

Grafika Helvetica d.o.o. za Sveučilišnu knjižnicu Rijeka, Centar za elektroničko nakladništvo (CEN)

Ilustracija na naslovnoj strani:

Adobe Stock

Mjesto i godina izdanja:

Rijeka, 2024.

ISBN: 978-953-8034-52-7

UDK: 378.147:34

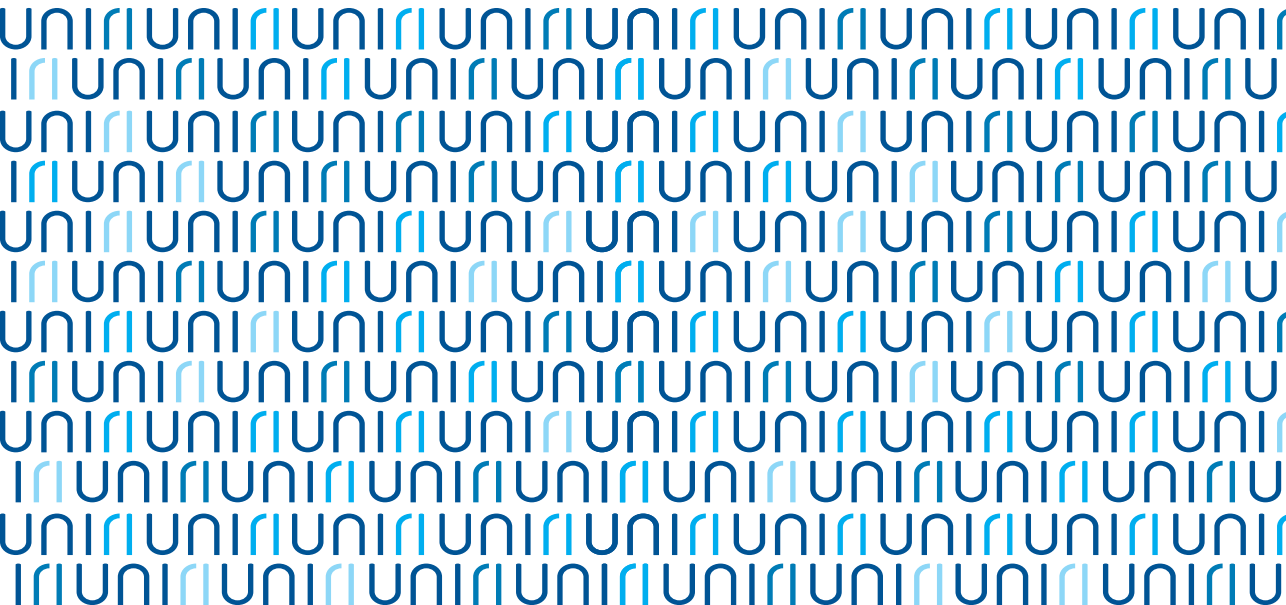
Odlukom Senata Sveučilišta u Rijeci (KLASA: 007-01/24-03/02, URBROJ: 2170-137-01-24-95, od 26. ožujka 2024. godine) ovo se djelo objavljuje kao izdanje Sveučilišta u Rijeci.

Sveučilište u Rijeci pokriva trošak e-izdanja koje obavlja Centar za elektroničko nakladništvo (CEN).

Vesna Kovač
Antonija Zubović

NASTAVA USMJERENA NA STUDENTE: PLANIRANJE, POUČAVANJE I VREDNOVANJE NA PRAVNIM STUDIJIMA

Priručnik za nastavnike

UNIRI

Rijeka, 2024.

PRAVRI

Pravni fakultet
Sveučilišta u Rijeci

SADRŽAJ

Predgovor	5
1. PLANIRANJE NASTAVE NA PRAVNIM STUDIJIMA PREMA PRISTUPU TEMELJENOM NA ISHODIMA UČENJA	8
2. PRIMJENA DISKUSIJE U NASTAVI PRAVA	21
3. UČENJE RJEŠAVANJEM PROBLEMA U NASTAVI PRAVA	37
4. IZRADA MATERIJALA ZA SAMOSTALNO UČENJE	54
5. VREDNOVANJE ISHODA UČENJA NA PRAVNIM STUDIJIMA	68
Bilješke	92

PREDGOVOR

Ovaj je priručnik nastao kao popratni materijal uz ciklus radionica koji se u sklopu projekta „*Providentia Studiorum Iuris* - Unaprjeđenje kvalitete studiranja na pravnim fakultetima u Hrvatskoj“ održao na Pravnom fakultetu u Rijeci tijekom veljače i lipnja 2020. godine. Namijenjen je svim nastavnicima koji sudjeluju u izvođenju nastave na prijediplomskim i diplomskim studijima prava, kao i na drugim oblicima studijskih programa. Priručnik se sastoji od pet tekstova koji prate ključne teme koje su se obrađivale tijekom radionica. Autorice su nastojale pokriti tri ključne etape nastavnoga procesa: planiranje, poučavanje i vrednovanje ishoda učenja. Fokus je bio na naglašavanju i poticanju aktivnog pristupa učenju studenata, primjeni aktivnih i suradničkih metoda poučavanja te promišljanju o najprimjerenijim metodama vrednovanja znanja studenata.

Svako je poglavlje koncipirano tako da u sklopu od desetak stranica sažima ključne znanstvene i praktične spoznaje o svakoj odabranoj temi. Valja naglasiti da namjena ovog priručnika nije usmjerena na dubinsko znanstveno proučavanje i obrazlaganje svake teme, budući da bi takav pristup zahtijevao odabir drukčijeg tipa informacija, znatno većeg opsega teksta i pomnije odabranog popisa literature koji bi osigurao referiranje na sve relevantne i recentne spoznaje. Autorice su se odlučile za prikaz onih spoznaja i informacija koje visokoškolski nastavnici mogu brzo i neposredno upotrijebiti za planiranje i izvođenje nastavnih aktivnosti. Takav praktičan pristup nosi za sobom i određena ograničenja. Tekstovi ne nude iscrpna znanstvena obrazloženja koja leže u podlozi primjene određenog pristupa planiranja nastave, metoda učenja, poučavanja i vrednovanja, ne prikazuju se ključni rezultati dosadašnjih istraživanja iz područja psihologije i pedagogije, niti se ne analiziraju recentne teorije učenja i poučavanja. Navedeni sadržaji svakako mogu i trebaju biti predmetom nekih budućih radionica, odnosno dopunjenih izdanja didaktičko-metodičkih priručnika za nastavnike.

Osim odabranih tema pretočenih u kraće stručne tekstove, svaki tekst obuhvaća i nekoliko drugih metodičkih elemenata kojima su autorice nastojale potaknuti nastavnike na (inter)aktivan pristup sadržaju i ponuditi mogućnost lakše primjene preporuka u nastavnoj praksi. Tako se u tekstovima mogu pronaći ishodi učenja uz svaku temu, konkretni primjeri i smjernice za primjenu u praksi, kratki zadatci za nastavnike koji potiču na refleksiju i usmjeravaju na pojedine korake za primjenu stručnih preporuka u praksi te detaljni didaktičko-metodički scenariji koji neposredno ilustriraju primjenu na konkretnom predmetu na pravnim studijima. Autorice vjeruju da će upravo ponuđeni scenariji nastavnicima poslužiti kao primjeri dobre prakse i biti poticaji za aktivnu primjenu, budući da sadrže konkretne aktivnosti nastavnika i studenata, uključujući i manje transkripte nekih materijala i rezultata nastavnog rada.

Planiranje nastave na pravnim studijima prema pristupu temeljenom na ishodima učenja prvo je poglavlje koje ukratko opisuje svrhu i način formuliranja ishoda učenja iz kognitivne, afektivne i psihomotoričke domene. Posebna se pozornost stavlja na primjenu poznate Bloomove taksonomije nastavnih ishoda. Potiče se provedba pro-

cesa mapiranja ishoda učenja na pojedinim predmetima s ishodima definiranim na razini cijeloga studijskog programa. Pojašnjava se proces konstruktivnoga poravnania ishoda učenja, metoda poučavanja i metoda vrednovanja, što je ujedno osnovni zaokruženi ciklus sadržaja ovog priručnika.

Sljedeća su tri poglavlja posvećena trima metodama, odnosno strategijama poučavanja koje se široko primjenjuju na pravnim studijima. Valja napomenuti da u tekstu nisu ponuđene cjelovite klasifikacije i opisi svih nastavnih metoda, već su autorice konsenzusom odabrale one koje zasigurno potiču nastavu usmjerenu na studenta, odnosno koje odražavaju aktivan pristup učenju i poučavanju. *Diskusija kao nastavna metoda na pravnim studijima* jedna je od odabranih metoda, a u tekstu se mogu pronaći osnovna obilježja diskusije, upute za njezinu pripremu i primjenu u nastavi, prijedlozi za nastavnike koji će se naći u ulozi voditelja diskusije te smjernice za suočavanje s nekim izazovnim situacijama koje se mogu dogoditi tijekom njezine primjene u nastavi. Tekst završava detaljno izrađenim didaktičko-metodičkim scenarijem u kojem se mogu pratiti svi aspekti i koraci primjene diskusije u nastavi prava.

Učenje rješavanjem problema u nastavi prava donosi temeljne informacije koje prikazuju organizaciju i primjenu svih koraka ove složene strategije poučavanja, od odabira primjerenih problema koji mogu biti podloga za novo učenje do prikaza rješenja. Poseban je naglasak stavljen na određivanje specifičnih uloga nastavnika i studenata te na rješavanje specifičnih izazova s kojima se suočavaju nastavnici u primjeni ove strategije poučavanja. Nastavnicima će biti korisno pročitati didaktičko-metodički scenarij u kojem su prikazani svi koraci provedbe učenja rješavanjem problema (engl. *problem based learning* (PBL)), na primjeru rješavanja problema u postupku preuzimanja dioničkog društva i postponudbenog perioda.

Izrada materijala za samostalno učenje tema je koja se može izravno primijeniti u nastavi u *online* okružju. Opisuju se karakteristike materijala za samostalno učenje, etape njegove izrade, nude se smjernice za svaki ključni korak kojim materijali za samostalno učenje preuzimaju ulogu prezentacije novoga sadržaja, poticanja zadataka za samoprocjenu znanja do oblikovanja povratne informacije o uspješnosti riješenih zadataka. Ponuđeni didaktičko-metodički scenarij nudi zanimljive ideje kako se u *online* okružju mogu ostvariti zadatci povezani s donošenjem presude iz područja obrta.

Vrednovanje ishoda učenja na pravnim studijima posljednji je tekst kojim se zaokružuje fokus na konstruktivno poravnanje s ishodima učenja i metodama poučavanja. Raspravlja se o različitim tipovima vrednovanja u visokom obrazovanju, njihovoj svrsi te različitim metodama vrednovanja. Poseban je naglasak stavljen na preporuke za provedbu vrednovanja znanja putem zadataka esejskog tipa, gdje se prati proces od oblikovanja zadataka kojima se provjeravaju točno određeni ishodi učenja, određivanja kriterija i njihovog udjela u konačnoj ocjeni do samoga postupka bodovanja i ocjenjivanja. Preporuke su popraćene primjerima koji se odnose na provjeru ishoda stečenih u nastavi pravnih predmeta.

Valja naglasiti da su se radionice realizirale zbog proglašavanja pandemije izazvane bolešću COVID-19 i prelaska na nastavu u *online* okružje, pa se neminovno i dio sadržaja radionica i ovog priručnika dijelom dotiče specifičnosti poučavanja u tim okolnostima. Ipak, valja naglasiti da se organizacija nastave u *online* okružju mora osloniti na niz drugih važnih spoznaja koje valja derivirati iz okvira psihologijskih, pedagoških, informacijskih i komunikacijskih znanosti, a o čemu se tek počinju provoditi opsežnija znanstvena istraživanja. Uvjerene smo da će aktivno korištenje smjernica iz ovog priručnika nastavnicima otvoriti niz drugih pitanja na koja odgovori neće biti ponuđeni u ovom priručniku. Imajući to u vidu, na kraju priručnika ostavljamo prostor za bilješke, pitanja, dvojbe, komentare i dodatne sugestije koje nastavnici mogu uputiti autoricama tijekom čitanja, a nama mogu poslužiti kao putokaz za pripremu drugog i dopunjenog izdanja ovog priručnika, ako za njime bude interesa i prilike. Vjerujemo da smo ovim priručnikom ostvarile jednu uspješnu suradnju i sinergiju stručnjaka iz područja pedagogije i prava, koju istinski želimo nastaviti i nadograđivati na temeljima ovog zajednički ostvarenoga priručnika.

Napomena:

Dijelovi ovog priručnika nastali su na podlozi tekstova koji su ranije objavljeni u nekim publikacijama, a ovom su prilikom osvježeni, dorađeni i dopunjeni konkretnim primjerima iz područja nastave na pravnim studijima.

Radi se o sljedećim publikacijama:

Kovač, V. i Kolić-Vehovec, S. (2008). *Izrada nastavnih programa prema pristupu temeljenom na ishodima učenja*. Priručnik za sveučilišne nastavnike. Rijeka: Sveučilište u Rijeci

Hoić, Božić, N., Holenko-Dlab, M., Ledić, J. i Kovač, V. (2005, 2016). *AHyCo - Adaptive Hypermedia Courseware*.

Dostupno na: <https://repository.inf.uniri.hr/islandora/object/infri:584>

1. PLANIRANJE NASTAVE NA PRAVNIM STUDIJIMA PREMA PRISTUPU TEMELJENOM NA ISHODIMA UČENJA

Ishodi učenja:

- pravilno formulirati ishode učenja na predmetu koji poučavaju,
- uočiti ključna obilježja pojedinih ishoda učenja,
- prepoznati doprinos pojedinog predmeta u realizaciji ishoda učenja na razini studijskog programa te
- konstruktivno povezivati ishode učenje s metodama poučavanja i vrednovanja.

Uvodna razmatranja

Planiranje visokoškolske nastave prema pristupu temeljenom na ishodima učenja sugerira se i provodi na hrvatskim visokoškolskim ustanovama kao opći konsenzus obrazovnih znanosti i obrazovne politike, a širu primjenu dobilo je tijekom provedbe Bolonjske reforme. Danas se naglašava u kontekstu izrade standarda zanimanja i standarda kvalifikacije, odnosno izrade studijskih programa prema metodologiji hrvatskoga kvalifikacijskog okvira. Gotovo da nema visokoškolskog nastavnika koji dosad nije prošao neku edukaciju o ishodima učenja u kontekstu planiranja i programiranja studijskih programa ili izrade izvedbenih nastavnih planova predmeta, a dostupni su i brojni priručnici te drugi izvori literature koji detaljno pojašnjavaju navedeni pristup. Bez obzira na to planira li se izrada cjelovitoga studijskog programa, programa jednog predmeta u okviru studijskog programa ili izvedbenog nastavnog plana predmeta tijekom jedne akademske godine, ovaj pristup pridonosi rješavanju niza čestih pitanja i nedoumica, od kojih vrijedi izdvojiti:

- Je li jasna uloga pojedinog predmeta u realizaciji ishoda studijskog programa?
- Ima li neželjenih preklapanja ili praznina u realizaciji studijskog programa?
- Jesu li ishodi učenja pojedinog predmeta primjereno formulirani?
- Jesu li odabrane primjerene metode poučavanja koje pomažu studentima u realizaciji ishoda učenja?
- Jesu li korištene primjerene metode vrednovanja znanja studenata?

Važno je napomenuti da planiranje visokoškolske nastave prema pristupu temeljnom na ishodima učenja ima nekoliko važnih učinaka na postizanje kvalitete učenja i poučavanja:

- pomaže nastavnicima pri donošenju odluka o poticanju aktivnog učenja studenata,
- pomaže studentima pri usmjeravanju procesa učenja,
- omogućava učinkovitu suradnju između nastavnika različitih predmeta,
- omogućava praćenje povezanosti svakoga predmeta s ishodima na razini studijskog programa,
- potiče interakciju s različitim dionicima koji sudjeluju u izradi, izvođenju i vrednovanju studijskog programa te
- omogućava različitim zainteresiranim subjektima uvid u sadržaj studijskog programa i njegovih sastavnih dijelova.

Iako se u nastavnoj praksi uglavnom spominju i naglašavaju ishodi iz kognitivne domene (oni koji su izravno povezani s ključnim nastavnim sadržajem predmeta), važno je voditi računa i o ishodima afektivne, odnosno psihomotoričke domene.

Ishodi učenja iz kognitivne domene

Ishodi učenja iz kognitivne domene iskazi su kojima se izražava što student treba znati, razumjeti i/ili biti u stanju demonstrirati nakon određenog perioda učenja. Riječ je upravo o onim aktivnostima koje će se vrednovati i na temelju kojih će nastavnik ocijeniti postignuće studenata. Pritom valja odrediti i razlikovati vremenski doseg i provjerljivost ishoda učenja u tom razdoblju:

- nakon završetka obrazovanja (vizija nastavnog programa)
- nakon razdoblja predviđenog za realizaciju određenoga nastavnog predmeta (detaljni izvedbeni nastavni program kolegija) te
- nakon jednoga nastavnog sata/bloka iz tog predmeta (planiranje nastavne jedinice).

Nužno je voditi računa o realizaciji svih ishoda učenja u predloženoj vremenskoj vertikali.

Kako se formuliraju ishodi učenja?

Započnite definiranje očekivanih ishoda učenja ovako: "Nakon određenog perioda studiranja studenti će biti sposobni učiniti sljedeće: ..."

Jasno i precizno definirani ishod učenja govori:

- što će studenti biti u stanju napraviti
- u kojim okolnostima će to napraviti te
- koliko uspješno to moraju učiniti.

Precizno formulirani ishodi učenja nastavniku pomažu ispravno planirati način provjere znanja, kao i olakšati proces ocjenjivanja. Primjer precizno formuliranog ishoda:

Studenti će biti u stanju identificirati relevantna pravna pitanja i primijeniti mjero-davno pravo na konkretno činjenično stanje.

Komentar u vezi s formuliranjem ishoda učenja

Stručnjaci često sugeriraju da je kod formuliranja ishoda učenja važno koristiti precizne glagole kojima se izražava radnja koju studenti mogu demonstrirati, a nastavnici pratiti tijekom procesa procjenjivanja i ocjenjivanja (primjerice: *analizirati, opisati, usporediti, raščlaniti, izraditi* i sl.). Također se navode i primjeri glagola koji nisu dovoljno dobri u formulaciji ishoda učenja. Naime, nastavnici često formuliraju ishode učenja tako da iskažu svoja očekivanja u terminima poput: *studenti će naučiti, usvojiti, razumjeti, znati* i sl. Iako su to u načelu sasvim logična očekivanja, nužno je učiniti korak dalje u operacionalizaciji tako postavljenih ishoda. Nastavnik mora obznaniti svoja očekivanja o tome što će studenti morati demonstrirati kako bi potvrdili da su nešto naučili, razumjeli, usvojili, osvijestili i sl. Na primjeru iz područja prava nedostatan precizan ishod učenja mogao je glasiti: *studenti će upoznati temeljne institute materijalnog prava*. Iz ovakve formulacije nije jasno na koji će način student dokazati da je upoznao temeljne institute materijalnog prava. U tom kontekstu, ispravna formulacija može glasiti: *studenti će usporediti i kritički prosuđivati temeljne institute materijalnog prava*.

O željenim razinama ishoda učenja kognitivne domene

U svijetu je najraširenija primjena Bloomove taksonomije obrazovnih postignuća koja je učinjena (kasnije i revidirana) na temelju opsežnog istraživanja procesa nastave i učenja. U spomenutoj taksonomiji predstavljeno je šest temeljnih razina postignuća studenata koje se kreću od najnižih (za studente najmanje zahtjevnih, onih koje pretpostavljaju jednostavnije pristupe učenju) prema višim (zahtjevnije za studente, pretpostavljaju korištenje složenijih pristupa učenju). Nastavnik autonomno odlučuje, a s obzirom na prirodu predmeta i njegovog položaja u cjelokupnom studijskom programu, do koje razine želi dovesti studente u određenim segmentima programa. Odluku o primjerenoj razini nastavnik će donijeti vodeći se nizom kriterija, primjerice, s obzirom na razinu tercijarnog obrazovanja (veza s kvalifikacijskim okvirom) zahtjeve tržišta rada, zahtjeve povezane s nastavkom obrazovanja i sl.

Radi se o sljedećim razinama:

RAZINE ISHODA AFEKTIVNE DOMENE	PRIMJERI ISHODA (Predmet: Pravo preuzimanja)
1. POZNAVANJE ČINJENICA (sposobnost prizivanja činjenica, klasifikacija, definicija, teorija)	Navesti temeljne pojmove, načela i izvore prava preuzimanja dioničkih društava.
2. RAZUMIJEVANJE (sposobnost transfera podataka iz jednog oblika u drugi; interpretacija važnosti podatka)	Razlikovati i objasniti temeljne pojmove, načela i izvore prava preuzimanja dioničkih društava.
3. PRIMJENA (sposobnost primjene znanja, iskustva i vještine u novoj situaciji)	Primijeniti mjerodavno pravo na konkretno činjenično stanje u postupku preuzimanja.
4. ANALIZA (sposobnost razdvajanja informacija na različite dijelove)	Pravilno tumačiti temeljne institute prava preuzimanja.
5. VREDNOVANJE (sposobnost davanja procjena, argumenata, kritika)	Kritički prosuđivati temeljne institute prava preuzimanja.
6. SINTEZA/STVARANJE (sposobnost stvaranja novih informacija ili uradaka na temelju prikupljenih podataka)	Riješiti praktični problem i argumentirano utemeljiti pravno mišljenje o provedenim postupcima preuzimanja u Republici Hrvatskoj.

O područjima znanja ishoda učenja kognitivne domene

Područja znanja odnose se na različite vrste očekivanih znanja i vještina koje će studenti postići tijekom školovanja (činjenice, teorije, formule, postupak, strategija itd.). Različite vrste, odnosno područja znanja zahtijevat će različite pristupe u nastavi, različite metode poučavanja i procjenjivanja.

Riječ je o četiri ključna područja znanja čije se odrednice mogu uočiti u priloženoj tablici.

<p>A. ČINJENIČNO ZNANJE - osnovni elementi koje studenti moraju znati kako bi upoznali predmet ili riješili problem</p>	<ul style="list-style-type: none"> • poznavanje terminologije • poznavanje pojedinih detalja i elemenata
<p>B. KONCEPTUALNO ZNANJE - međusobna povezanost između temeljnih elemenata veće strukture koja im omogućuje zajedničko funkcioniranje</p>	<ul style="list-style-type: none"> • poznavanje klasifikacija i kategorija • poznavanje principa i generalizacija • poznavanje teorija, modela i strukture
<p>C. PROCEDURALNO ZNANJE - kako nešto učiniti, metode ispitivanja, kriteriji za korištenje, algoritmi, tehnike, metode</p>	<ul style="list-style-type: none"> • poznavanje vještina i postupaka vezanih uz pojedini predmet • poznavanje tehnika i metoda • poznavanje kriterija za odlučivanje o primjeni određenih postupaka
<p>D. METAKOGNITIVNO ZNANJE - poznavanje kognicije i svijest o poznavanju vlastite kognicije</p>	<ul style="list-style-type: none"> • poznavanje vlastitog načina učenja • poznavanje značajki sadržaja koji treba usvojiti • poznavanje strategija za učenje sadržaja • vještine samonadgledanja i samoregulacije učenja

Na konkretnom primjeru ishoda učenja, područje znanja se uočava promatranjem sadržaja koji slijedi nakon glagola:

Primjeri:

Navesti temeljne pojmove prava preuzimanja dioničkih društava (činjenično znanje – riječ je o poznavanju terminologije).

Pravilno tumačiti temeljne institute prava preuzimanja (konceptualno znanje – riječ je o poznavanju koncepta povezanog sa strukom).

Argumentirano utemeljiti pravno mišljenje o provedenim postupcima preuzimanja u Republici Hrvatskoj (proceduralno znanje – riječ je o poznavanju metode koja se primjenjuje u struci).

U sljedećoj tablici može se uočiti matrica ishoda učenja, prema kojoj se kombinacijom razina postignuća i područja znanja može izdvojiti 24 različitih tipova ishoda učenja.

DIMENZIJE ZNANJA	DIMENZIJE KOGNITIVNIH PROCESA					
	1. ZAPAMTITI	2. RAZUMJETI	3. PRIMIJETITI	4. ANALIZIRATI	5. VREDNOVATI	6. STVORITI
A. ČINJENIČNO ZNANJE						
B. KONCEPTUALNO ZNANJE						
C. PROCEDURALNO ZNANJE						
D. METAKOGNITIVNO ZNANJE						

PRIMJER ISHODA UČENJA	TIP ISHODA UČENJA
Navesti temeljne pojmove prava preuzimanja dioničkih društava.	Zapamćivanje činjeničnog znanja.
Pravilno tumačiti temeljne institute prava preuzimanja.	Analiza konceptualnog znanja.
Argumentirano utemeljiti pravno mišljenje o provedenim postupcima preuzimanja u Republici Hrvatskoj.	Stvaranje proceduralnog znanja.

Analizirajući ishode učenja s obzirom na razinu postignuća i područje znanja na koje se odnosi, nastavnik osvještava što zapravo želi postići sa studentima: zapamćivanje činjeničnog znanja (1A), razumijevanje proceduralnog znanja (2C), primjenu proceduralnog znanja (3C) i sl. Nastavnik će zasigurno osmisliti drukčiji nastavni proces i potaknuti različite aktivnosti studenata u nastavi ili izvan nastave želi li potaknuti zapamćivanje činjeničnoga znanja, razumijevanje proceduralnog znanja ili primjenu proceduralnog znanja.

Svaki ishod učenja pretpostavlja prikladan odabir nastavnih metoda i tehnika. Jedan od temeljnih načela kojima se nastavnik može rukovoditi pri planiranju poučavanja jest odabrati one metode čija primjena osigurava učinkovito postizanje određenog

ishoda. Ako se ishod učenja odnosi na zapamćivanje činjeničnoga znanja, nastavnik najčešće organizira predavanja ili upućuje studente na samostalno proučavanje literature. Ako se ishod učenja odnosi na razumijevanje činjeničnoga znanja, nastavnik će biti skloniji, primjerice, organizaciji grupnih rasprava na kojima će potaknuti studente na razmjenu mišljenja o pročitanoj tekstu. Ako se ishod učenja odnosi na stvaranje proceduralnoga znanja, tada će student morati samostalno osmisliti i izvesti određeni postupak ili tehniku, a nastavnik osigurati nastavne uvjete u kojima će se to ostvariti.

O ishodima afektivne domene

Ishodi iz afektivne domene odnose se na stajališta, uvjerenja i vrijednosti koje studenti razvijaju tijekom obrazovnog procesa. Temelje se na stupnju usvajanja (društveno poželjnih) uvjerenja, stajališta i ponašanja u vlastiti vrijednosni sustav. Iako se u didaktičkom kontekstu češće spominju u radu s učenicima osnovnih i srednjih škola, promišljanje o razvijanju ishoda iz afektivne domene u sklopu visokoškolske nastave također može biti važno. Bitno je razvijati niz poželjnih stajališta, vrijednosti i ponašanja koje će studentima pomoći u uspješnom suočavanju u nizu situacija koje će ih dočekati na tržištu rada ili djelovanjem u zajednici. Primjerice, upravo u sklopu visokoškolske nastave mogu osvijestiti važnost suradničkog i timskog rada, poštovanja svih članova određene radne skupine ili prepoznati važnost vlastitoga doprinosa u stvaranju zajedničkog rezultata radne grupe.

Razvijanje afektivnih ishoda također se prati kroz taksonomiju koja obuhvaća pet razina postignuća.

U sljedećoj se tablici može uočiti primjer razvijanja ishoda afektivne domene.

RAZINE ISHODA AFEKTIVNE DOMENE	PRIMJERI ISHODA: RAZVIJANJE VRIJEDNOSTI TIMSKOG RADA
1. Prihvaćanje	Prepoznavanje ponašanja drugih studenata koji odražavaju pozitivan odnos prema timskom radu.
2. Reagiranje/odgovaranje	Pohvaljivanje, uvažavanje takvog ponašanja drugih studenata.
3. Usvajanje vrijednosti	Objašnjavanje važnosti takvog ponašanja.
4. Organiziranje vrijednosti	Ukazivanje na razlike između ponašanja koja odražavaju pozitivan odnos prema timskom radu i tomu suprotna ponašanja.
5. Usvajanje sustava vrijednosti/integritet	Prakticiranje timskog rada s drugim studentima.

Nastavnici donose odluke o primjeni odgovarajućih metoda poučavanja koje mogu voditi prema optimalnoj razini usvajanja afektivnih ishoda. Primjerice, aktivnim poticanjem suradničkih nastavnih metoda poput diskusije ili učenja rješavanjem problema, studenti će se postupno navikavati na timski rad i osobno iskusiti sve prednosti i izazove s kojima se pritom mogu suočiti.

O ishodima psihomotoričke domene

Stručnjaci ističu da ishodi iz ove domene mogu reflektirati spoznajne (primjerice, logičko i kreativno razmišljanje), praktične (fizička spretnost, upotreba metoda, instrumenata, alata i materijala) i socijalne (stvaranje i razvijanje međuljudskih odnosa, komunikacija) vještine. Riječ je o ishodima koji se stječu usporedno sa stjecanjem ishoda iz kognitivne domene. Razvijanje ovih ishoda također se prati kroz taksonomiju koja prepoznaje sedam razina postignuća.

RAZINE ISHODA PSIHOMOTORIČKE DOMENE	PRIMJERI ISHODA: RAZVIJANJE VJEŠTINE IZRADE PREZENTACIJE U POWER POINTU
1. Percepcija / moć zapažanja	Promatranje/proučavanje upute za izradu <i>power point</i> prezentacije.
2. Spremnost	Poznavanje upute i spremnost za pokušaj izrade slajdova.
3. Vođeni odgovor	Izrađivanje nekoliko slajdova uz praćenje uputa.
4. Automatizirani odgovor	Izrađivanje slajdova bez kontinuiranog praćenja uputa.
5. Složena operacija (automatizacija)	Izrađivanje većine slajdova bez gledanja u upute.
6. Prilagodba	Samostalno izrađivanje prezentacije na zadanu temu.
7. Organizacija / stvaranje	Korištenje vještine izrade prezentacija u drugim situacijama.

Nastavnici u pravilu donose odluke o primjeni odgovarajućih metoda poučavanja koje mogu voditi prema optimalnoj razini usvajanja psihomotoričkih ishoda. Ako se fokusiramo na ranije naveden jednostavni primjer takvog ishoda, jasno je da će učenje i poučavanje koje vodi do svake razine zahtijevati specifičan pristup nastavnika i studenta. Na prvoj će razini student samostalno ili uz podršku nastavnika proučavati upute (gledat će video-uputu ili će samostalno čitati tekst s uputama). Na višim razinama razvijanja vještine više će biti izložen samostalnom praktičnom radu uz veću ili manju podršku nastavnika tijekom procesa učenja vještine. Na najvišoj se razini očekuje potpuna samostalnost u primjeni vještine. Ono što je kod ovakve taksonomije važno uočiti, iz perspektive nastavnika ili studenata, jest stupanj podrške u odnosu na stupanj samostalnosti koji pri učenju vještina treba balansirati tijekom nastave. Svaka vrsta vještine (uključujući, primjerice, i sposobnost rukovanja nekim specifičnim uređajem) traži smišljeno balansiranje tijekom nastavnog rada. Također,

učenje vještina podrazumijeva izloženost studenata praktičnom zadatku, aktivnom učenju putem praktičnog rada, a od nastavnika traži primjenu nastavne metode demonstracije i nadgledanja praktičnog rada.

ZADATAK ZA NASTAVNIKE

- Navedite ishod afektivne ili psihomotoričke domene koji želite razvijati kod studenata tijekom nastavnog rada na predmetu.
- Identificirajte različite razine razvijanja odabranog ishoda.
- Navedite kojim nastavnim metodama možete pridonijeti uspješnom razvijanju navedenog ishoda.

Mapiranje ishoda učenja

Mapiranje ishoda učenja odnosi se na proces povezivanja ishoda učenja na razini studijskog programa s ishodima na razini pojedinih predmeta koji se izvodi unutar programa radi osiguravanja i poticanja poučavanja na cjelovit i svrhovit način. Mapa povezivanja ishoda prikazuje gdje, kako i kada se pojedini ishodi ostvaruju u sklopu studijskog programa. Zahvaljujući provedenom mapiranju ishoda učenja mogu se uočiti situacije poput preklapanja ili izostanka pojedinih ishoda učenja. Nositelj studijskog programa na temelju provedenog mapiranja može u suradnji s nositeljima pojedinih predmeta predložiti potrebne revizije programa. Na priloženoj slici može se vidjeti primjer rezultata mapiranja: tamnom su bojom označeni ishodi koji se na razini studijskog programa (PR) potpuno realiziraju na određenom predmetu (P), ishodi označeni svjetlijim bojama realiziraju se u manjoj mjeri, a bijelom su bojom označeni ishodi čija se realizacija nije uočila.

	P 1	P 2	P 3	P 4	P 5	P 6	P 7	P 8
PRI 1	Dark Red	Orange	Orange	Orange	Orange	White	Dark Red	Orange
PRI 2	Orange	Dark Red	Dark Red	Orange	Orange	Dark Red	Dark Red	White
PRI 3	Dark Red	Orange	White	Dark Red	Orange	Orange	Orange	Orange
PRI 4	White	Dark Red	Orange	White	Dark Red	Dark Red	Orange	Orange
PRI 5	Orange	White	Orange	Orange	Dark Red	Dark Red	White	Dark Red

Konstruktivno poravnanje ishoda učenja

Konstruktivno poravnanje postizanje je podudarnosti između definiranih ishoda učenja, načina poučavanja koji se promatraju kroz planirane aktivnosti nastavnika i studenata (uključujući i poravnanje u odnosu na dodijeljeni broj ECTS-bodova tom predmetu u odnosu na cijeli studijski program) i načina procjenjivanja, odnosno ocjenjivanja.

Jedan od temeljnih načela kojima se nastavnik može rukovoditi prilikom planiranja poučavanja jest odabrati one metode poučavanja čija primjena osigurava učinkovito postizanje određenog ishoda. Ako se ishod učenja odnosi na zapamćivanje činjeničnoga znanja, nastavnik najčešće organizira predavanja ili upućuje studente na samostalno proučavanje literature. Ako se ishod učenja odnosi na razumijevanje činjeničnoga znanja, nastavnik će biti skloniji, primjerice, organizaciji grupnih rasprava na kojima će potaknuti studente na razmijenu mišljenja o pročitanoj tekstu. Ako se ishod učenja odnosi na stvaranje proceduralnoga znanja, tada će student morati samostalno osmisliti i izvesti određeni postupak ili tehniku, a nastavnik osigurati nastavne uvjete u kojima će se to ostvariti. Razmišljajući o poravnanju s ECTS bodovima dodijeljenih predmetu koji poučava, nastavnik mora staviti u odnos raspoloživo vrijeme koje student može posvetiti obvezama u određenom kolegiju i mogućnosti studenta da postigne određene ishode u tom vremenu i raspoloživim uvjetima za rad. To znači da nastavnik mora razmišljati o vrsti angažmana, uvjetima u kojima će studenti raditi i mnogim drugim detaljima koji će studenta dovesti do realizacije tog ishoda.

Svaki ishod učenja pretpostavlja primjenu adekvatnog postupka procjenjivanja uspješnosti njegove realizacije. Ako se ishod učenja odnosi na zapamćivanje činjeničnoga znanja, nastavnik će vjerojatno primijeniti postupak u kojem će doći do izražaja studentovo demonstriranje poznavanja činjeničnoga znanja (usmeni ispit, pismeni ispit u obliku zadataka objektivnog tipa i sl.). Ako se ishod učenja odnosi na primjenu proceduralnoga znanja, nastavnik mora osigurati ispitnu proceduru tijekom koje će student pokazati sposobnost primjene proceduralnog znanja (primjerice, student će izvesti praktični zadatak koji će biti predmet nastavnikove procjene).

U nastavku slijedi primjer postignutoga konstruktivnog poravnanja prikazanog u tablici.

ISHOD UČENJA	METODE POUČAVANJA	METODE VREDNOVANJA
Objasniti i analizirati položaj uprave i nadzornog odbora u postupku preuzimanja te posljedice neobjavlivanja ponude za preuzimanje.	<ul style="list-style-type: none"> • predavanje • diskusija • samostalni rad na stručnom tekstu 	<ul style="list-style-type: none"> • pisani test putem zadataka esejskog tipa • pisani test putem zadataka objektivnog tipa
Riješiti praktični problem i argumentirano utemeljiti pravno mišljenje o provedenim postupcima preuzimanja u Republici Hrvatskoj.	<ul style="list-style-type: none"> • diskusija o problemu • vođeno čitanje stručnog teksta • rješavanje problemskog zadatka • rješavanje projektnih zadataka u timu 	<ul style="list-style-type: none"> • vrednovanje riješenog problemskog zadatka • vrednovanje riješenih projektnih zadataka

ZADATAK ZA NASTAVNIKE

Izdvojite ishode učenja koje ste naveli u izvedbenom nastavnom planu predmeta. Navedite za svaki ishod primjerenu metodu poučavanja (aktivnosti nastavnika i studenata koje mogu pridonijeti realizaciji ishoda učenja), metodu vrednovanja (odabrane aktivnosti provjere realizacije ishoda učenja) i procijenite broj sati rada studenata koje oni trebaju uložiti u sve aktivnosti realizacije tog ishoda učenja (poravnanje s ECTS bodovima).

Korištena literatura:

1. Anderson, L. W. i Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing. A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. New York: Longman
2. Kovač, V. i Kolić-Vehovec, S. (2008). *Izrada nastavnih programa prema pristupu temeljenom na ishodima učenja. Priručnik za sveučilišne nastavnike*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci
3. Kovač, V. i Buchberger, I. (2015). *Stručna podloga, postupovni model i instrumenti za evaluaciju (kvalitete) studijskih programa*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci
4. Vlahović-Štetić, V. i Kamenov, Ž. (2016). *Kako ostvariti željene ishode u studijskim programima? Priručnik za nastavnike*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

2. PRIMJENA DISKUSIJE U NASTAVI PRAVA

Ishodi učenja:

- opisati obilježja diskusije kao nastavne metode i mogućnosti njezine primjene u nastavi na pravnim studijima,
- pripremiti izvedbu diskusije u nastavi vodeći računa o svim nužnim preduvjetima za njezino izvođenje,
- izvesti diskusiju u nastavi vodeći računa o temeljnim didaktičkim aspektima primjene ove metode u nastavi te
- evaluirati uspješnost provedene diskusije prema ključnim kriterijima.

Uvodna razmatranja

Diskusija se može primjenjivati u nastavi na svim razinama obrazovanja, od osnovnoškolskog do visokoškolskog. Poticanje dubinskog pristupa učenju, aktivno i kreativno korištenje stečenog znanja te razvijanje vještina kritičkog mišljenja samo su neki od argumenata koji idu u prilog njezinu uvođenju u sve veći broj nastavnih predmeta. No, stručnjaci upozoravaju da primjena ove metode ima i svojih bitnih ograničenja i zamki. Osim što je iznimno složena i zahtjevna i za nastavnike i za studente, valja upozoriti na nužnost poštovanja niza pravila u njezinu pripremanju i izvođenju. Nastavnik mora pažljivo odabrati situacije i sadržaje u kojima će upravo diskusija biti primjerena nastavna metoda, ali i prepoznati situacije u kojima ona nije dobar odabir ili je valja pravilno kombinirati s drugim metodama i oblicima rada. Također valja voditi računa u kojoj se etapi nastave primjenjuje: može se koristiti kao glavna metoda poučavanja radi stjecanja novih spoznaja, metoda za motivaciju ili uvođenje studenata u temu koja se poučava, metoda za ponavljanje ili utvrđivanje gradiva te u niz drugih situacija.

Pitanja za refleksiju:

Za nastavnike početnike	Za iskusnije nastavnike
<p>Navedite nekoliko situacija iz Vaše nastavne prakse tijekom studija u kojima ste, smišljeno ili spontano, diskutirali tijekom nastave o dijelu gradiva!</p> <p>Što možete istaknuti kao pozitivno, a što kao negativno u tim situacijama?</p> <p>Možete li istaknuti kompetencije koje su Vama i Vašim nastavnicima bile neophodne u tim situacijama?</p>	<p>Navedite situacije iz Vaše nastavne prakse u kojima ste koristili ili planirali diskutirati sa studentima o nekom dijelu nastavnog sadržaja.</p> <p>Što možete istaknuti kao pozitivno, a što kao negativno u tim situacijama?</p> <p>Možete li izdvojiti kompetencije koju su Vama kao nastavniku bile potrebne za vođenje diskusije?</p> <p>Koje kompetencije su bile neophodne Vašim studentima? Jeste li zamijetili deficit u kompetencijama kod Vaših studenata tijekom diskusije?</p>

Diskusija kao nastavna metoda: osnovne informacije

Diskusija se definira kao poseban oblik grupne interakcije u kojoj članovi (sudionici) zajednički razmatraju pitanja od zajedničkog interesa, razmjenjuju i ispituju različite aspekte svojih odgovora, povećavaju znanje ili razumijevanje, opravdavaju ili opovrgavaju stavove, odluke, rješenja ili aktivnosti o problemu (predmetu) koji se razmatra. Interaktivnim radom u grupi - diskusijom, koja se temelji na samostalnom izražavanju mišljenja, potkrijepljenom argumentima, kod studenata dolazi do dubljeg razumijevanja pojmova, uporabe jezika struke te bližega kontakta između nastavnika i studenata (ali i studenata međusobno). Više nego bilo koja druga metoda, diskusija stimulira svakoga pojedinca u skupini na konstruktivno, kreativno razmišljanje o sadržaju/predmetu, koji će svojim iskustvima i oštroumnosti pridonijeti dobrobiti ostalih sudionika. Naime, svaki sudionik ima priliku predstaviti svoje viđenje problema i potaknut je na razmišljanje i dolaženje do konačne odluke na temelju onoga što spozna slušajući ostale sudionike u diskusiji. Onaj tko je fizički i mentalno aktivniji naučit će više od onoga tko je stavljen u poziciju pasivnoga slušača. Osim toga, dobro je spomenuti da se u diskusiji uči i vještina aktivnog slušanja, naime, ono što će reći i argumentirati, mora se temeljiti na već rečenom.

Ako poznaje aktivnosti koje se očekuju i odvijaju tijekom diskusije, nastavnik će sam prepoznati nastavne situacije u kojima može primijeniti diskusiju kao nastavnu metodu od kojih valja istaknuti situacije u kojima želi:

- potaknuti studente na razmišljanje o nekom događaju, situaciji, iskustvu,
- upotrijebiti znanje i iskustva članova grupe,
- omogućiti studentima uporabu principa u praksi,
- dobiti povratnu informaciju o stupnju postignuća ciljeva,
- pomoći studentima da nauče razmišljati i izražavati se u jeziku struke,
- pomoći studentima da se suoče s problemima i rješavaju ih s pomoću informacija koje su stekli,
- potaknuti studente na prikupljanje potrebnih informacija i teorija,
- motivirati studente za daljnje učenje i
- studente dovesti u poziciju da konfrontiraju svoje pozicije u odnosu na pozicije drugih, kao i međusobno pozicije različitih subjekata i sl.

Diskusija se može organizirati na različite načine. Primjerice, nastavnik može organizirati diskusiju s cijelom studijskom grupom i sebi dodijeliti ulogu voditelja; može podijeliti cijelu grupu u nekoliko manjih grupa i organizirati diskusiju u svakoj manjoj grupi; može formirati dvije temeljne grupe i međusobno ih konfrontirati i sl. Ono što je bitno jest da nastavnik organizira onaj oblik diskusije koji najbolje vodi prema ostvarivanju zacrtanih ishoda učenja.

Ono što je važno istaknuti jest da nastavnici moraju postupno privikavati studente takvom načinu rada te obrazložiti im što se od njih traži i kako se to postiže. Naime, često se događa da studenti, iako su dobili jasne upute i raspored rada te materijal na kojem će raditi, ne mogu od početka pravilno oblikovati i argumentirati svoje mišljenje i stavove, a mnogi u ovoj etapi pružaju otpor takvoj praksi. Prije negoli odluči primijeniti metodu učenja kroz diskusiju, nastavnik mora osposobiti studente za rješavanje određenih zadataka koje ona zahtijeva u svojim pojedinim koracima.

Također valja naglasiti da u pripremi i izvođenju diskusije u nastavi valja voditi računa o ulogama koje se dodjeljuju ili očekuju od pojedinih sudionika (a što najčešće i uvjetuje varijacije u različitim oblicima diskusije). Najprije valja obratiti pozornost na pripremu i analizu dviju ključnih uloga u diskusiji: ulogu voditelja diskusije (bez obzira na to je li preuzeo tu ulogu nastavnik ili netko od studenata) te uloge pojedinih sudionika u diskusijskoj grupi. Posebnu pažnju valja obratiti promišljanju o ulogama pojedinih sudionika u grupnoj raspravi, posebno kada se manje grupe studenata upuštaju u međusobne diskusije radi kasnijeg iznošenja rezultata u cijelu studijsku grupu.

Razmotrite!

Pri planiranju primjene diskusije u nastavi, pokušajte analizirati njezinu primjenu u nekoj TV emisiji. Kao analogiju za primjenu diskusije u nastavi može se razmotriti i analizirati forma emisije Otvoreno na HRT-u.

Tko sudjeluje u emisiji? Voditelj/ica i nekoliko sudionika (od tri do šest sudionika).

Kako je urednik odabrao sudionike? Sudionici su uglavnom stručnjaci ili autoriteti iz određenoga područja koji posjeduju ključne informacije o temi.

Kakav je sastav sudionika? Najčešće su ravnopravni po stručnosti, ali zastupaju različite pozicije, gledišta ili aspekt o temi o kojoj se raspravlja.

Kakva je prethodna priprema voditelja i sudionika? Prethodna priprema voditelja i sudionika je visoka. Sudionici diskusije moraju poznavati ključne sadržaje o temi kako bi mogli davati strukturirane, elaborirane odgovore i potkrijepiti ih konkretnim primjerima i navodima. Voditelj mora postavljati primjerena pitanja kojima će potaknuti dobro elaborirane odgovore i kojima će potaknuti raspravu iz više kutova i perspektiva.

Usvajaju li se nove spoznaje o temi? Da, nove spoznaje usvajaju i sudionici, ali i slušatelji diskusije.

Kakvi su benefiti (novo učenje) za sudionike, a kakvi za slušatelje? Sudionici su stekli nova znanja aktivnom pripremom za diskusiju, a slušatelji slušajući raspravu i uspoređujući je sa svojim prethodnim spoznajama.

Mogu li se uključiti i slušatelji? Slušatelji mogu postavljati pitanja, ponuditi vlastita iskustva ili komentirati.

Možete li i na koji način ovaj format diskusije primijeniti u nastavnoj situaciji? Pronađite i analizirajte još neku sličnu formu.

Priprema za diskusiju

Poznate su brojne aktivnosti koje nastavnik valja pripremiti za grupne diskusije o temi koju ju odabrao. Gotovo da se u ovom kontekstu može govoriti o metapriprema- ma cjelokupne aktivnosti zbog složenosti i slojevitosti ove metode.

Utvrđiti pravila igre/principe na kojima počiva diskusija kao nastavna metoda.

Poznavanje i prihvaćanje temeljnih principa na kojima počiva svaka diskusija (i o kojima ovisi njezina uspješnost) ponajviše su fokusirana na oblikovanje, tzv. moral- ne kulture u diskusijskoj grupi. Dobro je pretvoriti pojedine principe u pravila igre. Primjerice, svako izneseno mišljenje mora se temeljiti na argumentu; slobodno mi- jenjajte svoje mišljenje ako ste čuli argument koji je jači od vašega; ne uzimajte riječ prije nego ne dovrši vaš prethodnik; ne govorite više od dvije minute u jednom javljanju.

Odabrati dobre teme za diskusiju.

Selekcija dobre teme za diskusiju bitno određuje uspješnost diskusije. Nastavnik mora odabrati materijal koji je dubok, zanimljiv i vrijedan diskusije. Tema ili problem koji se obrađuje mora biti zajednički svim sudionicima, jasan, određen i razumljiv. Ono što je osobito važno jest mogućnost da se problem može podijeliti na logičke cjeline (elemente), a dobra politika za nastavnike je i da već pri odabiru sadržaja pokušaju predvidjeti probleme ili pitanja koja će se postavljati jer to uvelike olakšava strukturiranje pojedinih zadataka za studente.

Unaprijed proučiti temu ili pitanje o kojem se diskutira.

Unaprijed proučiti temu ili pitanje o kojem se diskutira valja učiniti temeljito, koliko to vrijeme i okolnosti dopuštaju. Smatra se da malo koja tema zahtijeva toliko sve- obuhvatnog znanja o predmetu kao diskusija. No, u tom kontekstu, valja predvidjeti i prethodnu pripremu studenata, koji moraju u određenoj mjeri poznavati predmet o kojem se diskutira.

Formulirati temu ili pitanje koje se proučava.

Formulacija točnog predmeta diskusije omogućava da se cijelo vrijeme može posve- titi diskutiranju o tome, bez gubljenja vremena na okolišanje izvan okvira, odnosno područja preširoko postavljene teme.

Utvrđiti željene rezultate učenja.

Postavljanje očekivanih ishoda čini osnovu za skiciranje samog procesa diskusije. Svaki željeni rezultat, bez obzira na njegovu formulaciju, pretpostavlja i postupak kojim se do toga rezultata želi doći. Dobro je napraviti listu pitanja kako bi taj proces bio olakšan.

Utvrđiti plan rada i plan učenja.

Raspored rada valja učiniti nakon što se odredi s koliko vremena se raspolaže za pokrivanje određene teme i na koji način će se tema podijeliti na etape rada. Taj je raspored dobro pojačati s više pitanja koje studente potiču na razmišljanje ili navođenjem potpitanja koji se provlače kroz temu. Ova unaprijed pripremljena pitanja i problemi usmjeravaju diskusiju i stimuliraju trenutačno i konstruktivno razmišljanje studenata. Dobro je napraviti i popis željenih aktivnosti studenata koje će se odvijati tijekom diskusije.

Podijeliti sudionike u grupe.

Podijeliti sudionike u grupe poseban je proces u kojem se može zadovoljiti niz mogućih principa. Preporuča se da broj i sastav sudionika procijeni svaki nastavnik u skladu s određenom nastavnom situacijom. Za skupine koje se udružuju radi učenja opće je shvaćanje da je idealan broj od osam do dvanaest (kod online grupa taj se broj smanjuje na pet do šest sudionika). Ako ima više članova, može se dogoditi da neće sudjelovati svi članovi, a ako je taj broj manji, neće biti dostatno različitih mišljenja o nečemu da bi se došlo do spoznaje.

Pripremiti prostor za diskusiju.

Zbog svojeg interaktivnog karaktera diskusija mora biti vođena u uvjetima gdje je međusobni kontakt studenata neizbježan. To znači da je poželjniji manji prostor u kojem je lako napraviti toplu i prijateljsku atmosferu. Diskusija se može organizirati i u online okruženju, koristeći platforme koje omogućuju organizaciju manjih grupa i međusobnu komunikaciju članova.

Pripremiti radni materijal za učenike.

Nastavnik mora procijeniti koliko je vremena potrebno da studenti provedu željene predradnje, pa im unaprijed treba podijeliti materijal.

O etičkim standardima sudjelovanja u diskusiji

Članovi diskusijske grupe moraju prihvatiti svoju ulogu i odgovornost za rezultate učenja. Na početku rada svi moraju osvijestiti i prihvatiti svoje uloge i doprinose, kako bi se spriječile negativne situacije koje mogu djelovati na lošu percepciju primjene diskusije kao nastavne metode. Neka od pravila koja se prihvaćaju na početku rada mogu biti:

- članovi moraju biti spremni na javno iznošenje mišljenja ili spoznaja,
- članovi moraju sudjelovati i pridonijeti rezultatima diskusije,
- članovi moraju uvažavati i prihvatiti doprinose svih članova diskusije te
- članovi moraju temeljito, precizno i pošteno pristupiti prikupljanju informacija koje će iznijeti tijekom diskusije.

Osvrt na ulogu voditelja diskusije

Kada bi se precizno analizirala uloga voditelja diskusije, mogle bi se uočiti i primijeniti spoznaje brojnih poznatih teorija vođenja, ali i usmjeriti mogućnosti djelovanja voditelja u različitim situacijama grupne diskusije. Ono što valja izdvojiti iz brojnih analiza vođenja grupnih diskusija svakako je važnost odabira adekvatne uloge voditelja diskusije. U tom smislu, nastavnik će - poznajući mogućnosti, djelovanje i ograničenja pojedine uloge - usmjeriti diskusiju u željenom pravcu, ali i odrediti ulogu pojedinih sudionika u njoj. Bez obzira na to koju ulogu voditelja nastavnik odabire, važno je znati da odabrana uloga mora biti u funkciji zacrtanoga nastavnog cilja.

Moguće uloge voditelja diskusije

Tradicionalna uloga: Voditelj postavlja pitanja određenim sudionicima, očekuje odgovor, daje riječ drugim sudionicima.

Neutralna uloga: Voditelj diskusije ne komentira odgovore sudionika, ne sudjeluje svojim priložima raspravi niti otkriva sudionicima svoje spoznaje, mišljenje ili stavove o temi.

Uloga facilitatora: Voditelj pomaže sudionicima da lakše elaboriraju i artikuliraju svoje izlaganje postavljajući im potpitanja.

Vragov advokat: Voditelj diskusije provocira, navodi sudionike na promjenu mišljenja nudeći im kontraargumente. Uloga može potaknuti studente na bolju pripremu kako bi bili sigurniji u svoje argumente i spoznaje.

Komentator: Voditelj diskusije daje komentare na pojedinačne priloge, otkriva svoje mišljenje, stavove ili spoznaje. Prigodno je u situacijama kada se žele dopuniti ili korigirati sadržaji do kojih su došli studenti.

Putujući pijetao: Ova se uloga voditelja koristi kada nastavnik radi s velikom grupom studenata, pa podijeli studijsku grupu u više manjih diskusijskih grupa. U tom slučaju, nastavnik ne pripada niti jednoj manjoj grupi, već ih obilazi tijekom rada i nadzire njihov rad.

Funkcije voditelja diskusije

Pozicioniranje sadržaja i tema u diskusiji. Voditelj mora precizirati temu i način na koji će se o njoj raspravljati. Svaki odabrani sadržaj mora biti u funkciji glavne teme.

Sumiranje (isticanje glavnih misli i priloga). Ako je riječ o diskusiji o kojoj se iznosi veliki broj informacija i argumenata, voditelj može povremeno sažeti teme, zaključke ili najvažnije teze.

Postavljanje pitanja. Stručnjaci sugeriraju formulacije pitanja koje zahtijevaju dobro strukturirane i elaborirane odgovore sudionika (traženje interpretacija, uspoređivanja, povezivanja, vrednovanja itd.). Ako ne želite kratke odgovore, izbjegavajte pitanja koja će usmjeriti na odgovaranje s „da“ ili „ne“.

Otvaranje (novih tema). Početni impuls vrlo često bitno određuje daljnji tijek diskusije. U tom se kontekstu preporučuju različite mogućnosti otvaranja: predstavljanje problema kojeg treba riješiti, započinjanje diskusije zajedničkim iskustvom ili pitanjem ili kontroverzom i sl.

Održavanje teme u dogovorenim okvirima. Voditelj mora voditi računa o tome da tema ne skrene izvan dogovorenih okvira. Ako se to dogodi, upozorit će sudionike na temu i zatražiti da se vrate na nju.

Upravljanje vremenom. Voditelj vodi računa o ukupnom trajanju diskusije ili vremenu pojedinačnih izlaganja. Upozorava sudionike ako koriste više vremena od dogovorenoga. Vodi računa o tome da bude dovoljno vremena za sve podteme.

Tijekom diskusije javljaju se brojne **nepoželjne situacije**. Ako se takve situacije dogode i Vama, pokušajte učiniti nešto od navedenoga ili pripremite Vaš vlastiti način suočavanja s takvim situacijama.

Cijela skupina šuti i ne odaziva se. Događa se kada nastavnik postavi pitanje cijeloj grupi. U takvoj se situaciji nitko ne osjeća pozvanim da se uključi i ponudi odgovor, osobito ako situacija nije dostatno poticajna za aktivno uključivanje studenata. Najbolji način da se izbjegne takva situacija je da nastavnik postavi pitanje određenom studentu ili podijeli grupu u parove/manje grupe koje će promisliti o postavljenom pitanju i referirati cijeloj grupi.

Pojedinci šute i ne odzivaju se. Pojedincima koji se ne uključuju u rad možete dati jasna zaduženja u grupi, primjerice - bilježenje glavnih argumenata, praćenje određenih ponašanja članova grupe i sl. Katkada je dobro organizirati natjecanje među grupama koje će ih poticati na aktivan rad. No bitno je ponajprije utvrditi razloge neuključivanja pojedinih članova.

Diskusija se udaljava od bitnoga i postaje bespredmetna. Jedna od bitnih uloga voditelja jest i određivanje okvira diskusije. Voditelj mora na vrijeme upozoriti da se diskusija udaljava od bitnoga i adekvatnim pitanjem ili konstatacijom vratiti temu u dogovoreni okvir.

Prekida se pažnja sudionika. Dobro je mijenjati ritam diskusije ubacivanjem primjera, zadataka, eksperimenata i sl. Promijenjena aktivnost će vratiti pažnju sudionika.

Sudionici nisu pripremljeni. Voditelj na vrijeme mora poduzeti aktivnosti potrebne za pripremu diskusije - podijeliti tekstove i sl.

Jedan ili dva sudionika dominiraju u diskusiji. Zamoliti sudionike da daju priliku drugima da sudjeluju. Zaposlite ih nekim posebnim zadatkom, primjerice, vođenjem bilješki i sl.

VARIJACIJE PRIMJENE U PRAKSI

Učenje s pomoću diskusijskih slučajeva (engl. *discussion cases*)

U praksi se katkada koristi pristup učenja putem diskusijskih slučajeva, u kojima se studentima predstavlja jedan slučaj za diskusiju iz realnoga poslovnog svijeta, na temelju kojeg moraju povezati spoznaje iz teorije s njihovom primjenom u praksi. U osnovi ovoga pristupa leži razmjena spoznaja između nastavnika, studenata i predstavnika iz okruženja poslovnog sektora, tijekom koje se interaktivno mijenjaju uloge onoga koji pruža, traži ili primjenjuje informacije za rješavanje diskusijskog slučaja.

Diskusija kao uvod u temu

Ako se ne koristi kao glavna nastavna metoda, diskusija se može upotrijebiti kao uvod u temu ili kao motivacija za obradu teme. Dobro je odabrati temu o kojoj studenti imaju dostatno predznanja, osobnog iskustva, koja je često obrađivana u medijima ili se odnosi na situaciju iz svakodnevnoga života.

Metodička vježba: pokušajte voditi diskusiju!

Svrha je ove vježbe osvještavanje važnosti dobre pripreme diskusije iz pozicije nastavnika, razumijevanje uloge studenata tijekom diskusije i mogućnost benefita od diskusije za studente.

Priprema za rad: 10 minuta.

Odaberite tri do četiri studenta koji će sudjelovati u diskusiji. Diskutanti dobivaju upute za pripremu diskusije i napuštaju prostoriju. Nastavnik im zadaje temu, sugerira formu i pomože im odabrati voditelja i uloge diskutanata tijekom diskusije. Ukazuje na ishode koji se mogu postići u diskusiji.

Nekoliko studenata (koji ne sudjeluju u diskusiji) dobivaju obrasce za evaluaciju diskutanata prema određenim kriterijima. Primjerice, mogu evaluirati ulogu ili funkcije voditelja, način postavljanja pitanja, kvalitetu odgovora ili neke druge momente. Možete im prirediti obrasce za evaluaciju.

Ostali studenti sudjelovat će kao publika. Oni se mogu fokusirati na mogućnost stjecanja novih informacija o temi.

Tijek izvođenja vježbe može biti strukturiran na sljedeći način:

- izvođenje diskusije (od 10 do 15 minuta)
- osvrt diskutanata i voditelja na tijek diskusije (5 minuta)
- opažanja „opažača“ (10 minuta)
- opažanja slušateljstva (5 minuta).

ZADATAK ZA NASTAVNIKE

Izrada didaktičkog scenarija za primjenu diskusije:

Osmislite didaktički scenarij za primjenu diskusije kao nastavne metode na primjeru sadržaja nastavnog predmeta koji poučavate.

Didaktički scenarij mora sadržavati (vidjeti obrazac):

- sve nužne elemente nastavne pripreme (predmet, temu, ishode, aktivnosti pripreme, potrebna nastavna sredstva i pomagala itd.)
- detaljno opisan scenarij planirane izvedbe nastave (detaljan opis aktivnosti studenata i nastavnika koje će se odvijati u zadanom vremenskom roku) te
- stručni osvrt na didaktičke aspekte primjene diskusije u nastavi.

Primjer didaktičkog scenarija provedene nastave u kojoj je primijenjena diskusija kao nastavna metoda u nastavi prava

Didaktički scenarij primijenjene diskusije na predmetu *Trgovačko pravo*.

Predmet: Trgovačko pravo – vježbe (VII. semestar)

Tema: Ugovor o građenju u sudskoj praksi hrvatskih sudova

Ishodi učenja:

- kategorizirati i usporediti autonomne i heteronomne izvore trgovačkog prava u RH, međunarodne izvore autonomnoga trgovačkog prava te rangirati hijerarhijsku ljestvicu njihove primjene na ugovor o građenju
- raščlaniti i povezati temeljne značajke ugovora o građenju
- identificirati relevantna pravna pitanja i samostalno kritički analizirati i argumentirati stavove i mišljenja tužitelja, tuženika i nadležnih sudova
- zauzeti vlastito stajalište o donesenoj sudskoj odluci.

Provedene aktivnosti pripreme:

- utvrđeni su željeni rezultati učenja
- proučeni su materijali dostupni studentima na predavanju, kao i sadržaj odslušanih predavanja, budući da je predavanja izveo drugi nastavnik
- na prethodnom satu vježbi studenti su obaviješteni o ugovoru koji će biti predmet analize i diskusije na sljedećem (planiranom) satu vježbi
- pripremljen je i proučen radni materijal – pitanja za aktiviranje predznanja u vidu *power point* prezentacije te tri sudske odluke koje su studenti analizirali na satu (sudske odluke bile su podjednake dužine i težine kako bi svaka diskusijska grupa imala zadatak koji je podjednako zahtjevan, odnosno koji zahtijeva jednako vrijeme pripreme grupe za iznošenje rezultata analize)
- izrađen je plan rada i plan učenja u postavljenom vremenskom okviru (precizirana su pitanja, odnosno dijelovi presude koje su studenti analizirali na vježbama i način na koji su o njima raspravljali na satu)
- pripremljena su pitanja za diskusiju
- definirana je uloga voditelja i sudionika diskusijske grupe
- pripremljen je prostor za diskusiju.

Scenarij izvedene nastave:

Studenti koji slušaju vježbe iz predmeta Trgovačko pravo bili su podijeljeni u grupe tako da je u konkretnoj grupi koja je obrađivala ugovor o građenju bilo 30 studenata. Ti su studenti bili podijeljeni u tri diskusijske grupe, gdje je svaka grupa analizirala jednu sudsku presudu i iznijela rezultate analize drugim grupama, nakon čega je uslijedila diskusija sa sudionicima preostalih diskusijskih grupa.

Planirano vrijeme za izvođenje vježbi iz Trgovačkog prava bilo je 90 minuta (dva školska sata).

Etape rada:*Faza aktiviranja predznanja*

1. Na početku nastavnog sata, u fazi aktiviranja predznanja, korištena su pitanja za samoprocjenu znanja kroz *power point* prezentaciju. Na 10 slajdova nalazilo se 10 pitanja o ugovoru o građenju. Svi su studenti usmeno odgovarali na postavljeno pitanje nakon čega je nastavnik dao točan odgovor. Kombinirane su različite vrste pitanja: pitanja s jednim točnim odgovorom, npr.: *Ugovor o građenju mora biti sklopljen u: a) usmenom obliku, b) pisanom obliku, c) zakonom nije propisani oblik sklapanja ugovora*, pitanja s više točnih odgovora, npr.: *Ako se radi o hitnim nepredviđenim radovima: a) izvođač ih može poduzeti bez prethodne suglasnosti naručitelja, b) izvođač ih ne može ih poduzeti bez prethodne suglasnosti naručitelja, c) izvođač mora bez odgađanja obavijestiti naručitelja o tim pojavama i poduzetim mjerama, d) naručitelj ne može raskinuti ugovor čak ni u slučaju ako bi došlo do značajnog povećanja ugovorene cijene, e) izvođač mora obavijestiti naručitelja o tim pojavama i poduzetim mjerama u roku od 2 mjeseca od njihova poduzimanja*, pitanja s navođenjem točne tvrdnje, npr.: *Ako naručitelj na poziv izvođača da pregleda i primi izvršeni rad to ne učini bez opravdanog razloga, smatra se da je rad primljen. TOČNO / NETOČNO*, pitanja gdje je bilo potrebno nadopuniti odgovor, npr.: *Prava naručitelja prema izvođaču zbog nedostatka građevine (prelaze / ne prelaze) na kasnije stjecatelje građevine*. U skladu s planiranim, utrošeno je 10 minuta.

Faza razumijevanja značenja

2. U drugoj fazi razumijevanja značenja studenti su bili podijeljeni u tri diskusijske grupe od po 10 studenata. Svakoj je grupi dodijeljena jedna presuda iz ugovora o građenju koju su analizirali te su rezultate analize prezentirali drugim grupama. U skladu s planiranim utrošeno je pet minuta.

3. Studentima su objašnjena „pravila igre“, odnosno što se od njih traži. Svaka je grupa iz dodijeljene presude morala analizirati sljedeća pitanja: nadležan sud, argumente tužitelja, argumente tuženika, stajalište suda te je morala iznijeti vlastito mišljenje o najjačem argumentu tužitelja, tuženika i stajalištu suda. U skladu s planiranim, utrošeno je pet minuta.

4. Vrijeme za čitanje / analizu / pripremu grupe za iznošenje rezultata analize. U ovoj etapi rada studenti pojedine grupe diskutirali su o pitanjima koja su analizirali i čije su zaključke iznijeli ostalim grupama. Nastavnik je tijekom analize imao ulogu putujućeg pijetla. U skladu s planiranim, utrošeno je 10 minuta.

5. Prezentiranje rezultata rada. Svaka je grupa imala od 5 do 10 minuta za iznošenje rezultata provedene analize. Članovi grupe međusobno su se dogovorili tko će iznijeti rezultate analize, s tim da su u iznošenju rezultata morala sudjelovati najmanje četiri sudionika grupe. Jedan se sudionik trebao osvrnuti na pitanje nadležnosti suda koji je donio odluku, drugi iznijeti argumente tužitelja, treći argumente tuženika, a četvrti stajalište suda u presuđenoj stvari. Svi su zajedno iznijeli mišljenje o donesenoj odluci. U konkretnom slučaju jedan se student zasebno osvrnuo na otvoreno pitanje položaja tuženika u sporovima male vrijednosti. *Prvi student: U konkretnom predmetu presudu je donio Visoki trgovački sud Republike Hrvatske koji je nadležan za odlučivanje o žalbama protiv odluka trgovačkih sudova donesenih u prvom stupnju. Predmet spora je tužbeni zahtjev za isplatom iznosa od 11.279,19 kn po računu tužitelja broj 08/2002 za izvedene radove – dobava i montaža čelične podkonstrukcije; izrada i doprema žljebne okapnice; dobava, izrada i montaža horizontalnog ležećeg žlijeba te dobava, izrada i montaža vertikalne odvodne cijevi. Drugi student u navođenju argumenata tužitelja istaknuo je da je tužitelj izveo pripremljene radove u vrijednosti 11.279,19 kn, čemu se tuženik nije protivio. Tužitelj ne osporava da ugovor nije sklopljen u pisanom obliku. Treći student je naveo: Tuženik je osporio tužbeni zahtjev navodeći da djelomično izvedene radove investitor nije prihvatio niti je ovjerio građevinsku knjigu za te radove. Zbog toga tužitelj nije primio narudžbu ni ugovor za sporne radove, niti će tuženik ovjeriti dostavljeni račun dok investitor ne prihvati zaračunate radove u određenoj količini i kvaliteti. Četvrti student iznio je stajalište suda navodeći da su s obzirom na vrstu i obujam izvedenih radova koji su predmet spora, stranke bile u ugovornom odnosu iz ugovora o djelu za koji odredbama ZOO-a nije propisana obvezna pisana forma. Dalje je naveo: Stoga sud zaključuje da se tuženik neosnovano tijekom postupka poziva na prigovor kvalitete izvršenih radova. Naime, prigovor kvalitete mora biti prvenstveno pravovremen, a potom konkretiziran i određen da bi proizveo pravne učinke i tuženiku kao naručitelju omogućio korištenje prava iz odredaba članaka 618. do 620. ZOO-a. U pogledu pravovremenosti prigovora kvalitete, a skladu s odredbom članka 614. ZOO-a, naručitelj je dužan pregledati izvršeno djelo čim je to po redovnom toku stvari moguće i o nađenim nedostacima bez odgađanja obavijestiti izvođača. Do zaključenja glavne rasprave tuženik nije iznio činjenice niti je predložio dokaze kojima pobija navode i dokaze tužitelja, niti je predložio dokaze na temelju kojih bi sud mogao utvrditi pravovremenost i određenost prigovora kvalitete, a što je tuženik dužan učiniti u skladu s odredbom članka 219. stavak 1. ZPP-a (pravila o teretu dokaza). Stoga, s obzirom na to da među strankama nije sporno da je tužitelj izveo radove po utuženom računu, a tuženik nije dokazao da je pravovremeno prigovorio kvaliteti izvedenih radova, prvostupanjski sud pravilno je usvojio tužbeni zahtjev i naložio tuženiku isplatu iznosa od 11.279,19 kn koji predstavlja naknadu za izvedene radove u smislu odredbe članka 600. ZOO-a. Po iznesenim rezultatima istraživanja svi sudionici grupe su se složili sa stajalištem suda. Jedan od sudionika grupe zaključno je naglasio položaj tuženika (u ovom postupku žalitelja) u trgovačkim postupcima male vrijednosti budući da se u konkretnom slučaju radilo upravo o takvom sporu.*

Naime, u tim postupcima žalbeni razlog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja nije dopušten te je zabranjeno u povodu žalbe razmatrati pravilnost utvrđenoga činjeničnog stanja pobijane presude prvostupanjskog suda. U skladu s planiranim, utrošeno je 25 minuta.

6. Diskusija je provedena na način da kada je pojedina grupa iznijela rezultate analize, o tim su rezultatima diskutirali sudionici svih grupa. U diskusiju se nastojalo uključiti što više studenata na način da su postavljali pitanja, komentirali i iznosili vlastita stajališta o analiziranim aspektima sudske odluke. Voditelj (nastavnik) je tijekom diskusije kombinirao više uloga: tradicionalnu ulogu, ulogu komentatora i „vragovog advokata“. U skladu s planiranim utrošeno je 10 minuta diskusije nakon svake iznesene analize, ukupno 30 minuta.

Faza refleksije

7. Sumirane su glavne misli i zaključci s posebnim osvrtom na otvorena pitanja u sudskoj praksi hrvatskih sudova kod ugovora o građenju. Nastavnik se ukratko osvrnuo na povedenu diskusiju i donesene zaključke. Primjerice: *Zaključno možemo istaknuti da postoji bogata sudska praksa iz ugovora o građenju te da su sudski postupci iz ugovora o građenju u pravilu činjenično i pravno složeni. Danas smo ukazali na neka otvorena pitanja u sudskoj praksi, npr. postojanje obveza ugovornih stranaka ako ugovor nije sklopljen u zakonom propisanom obliku, pitanje predmeta ugovora o građenju, prava i obveza ugovornih strana, odgovornost za nedostatke građevine te karakteristike ugovora o građenju s klauzulom „ključ u ruke“. U analiziranim presudama Visoki trgovački sud je u pravilu odbio tužbenikovu žalbu i potvrdio presudu nižestupanjskog suda. U skladu s planiranim, utrošeno je pet minuta.*

Stručni osvrt na didaktičke aspekte primjene diskusije u nastavi

Provođenje diskusije u nastavi prava iznimno je zahtjevna metoda koja traži temeljitu pripremu nastavnika. Kako bi diskusija bila učinkovita, nastavnik mora voditi računa o nekoliko aspekata, ponajprije o stečenom znanju sudionika diskusijskih grupa, što je u konkretnom slučaju utvrđeno u fazi aktiviranja predznanja. Pritom mora pripremiti prikladan nastavni materijal o kojem će se diskutirati, koji će s jedne strane biti zanimljiv studentima i zainteresirati ih za sudjelovanje u raspravi, a s druge da se time postižu postavljeni ishodi učenja. Najizazovniji je dio provedba diskusije, odnosno uključivanje svih sudionika u diskusiju. U tom pogledu nastavnik se mora pripremiti za preveniranje nepoželjnih situacija, primjerice ako sudionici ostalih grupa od kojih se očekuje da sudjeluju u raspravi šute i ne odazivaju se. Konkretno, nastavnik je pripremio pitanja za diskusiju i to na način da kroz njih poveže sve tri presude koje su bile predmet analize u pojedinim grupama, kako bi svi sudionici bili uključeni u raspravu. Ono što je nastavnik ocijenio kao iznimno važno kod provođenja ove nastavne metode je stvoriti ugodno ozračje u kojem će svaki od sudionika rasprave moći izreći i iznijeti vlastito mišljenje, čak i ako se s njime ne slažu ostali sudionici diskusijskih grupa.

Korištena literatura:

1. Abdulbaki, K., Suhaimi, M., Alsaqqaf, A. i Jawad, W. (2018). *The Use of the Discussion Method at University: Enhancement of Teaching and Learning*. International Journal of Higher Education, 7(6), 118-128. Preuzeto 28.10.2020. s mrežne stranice <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1200403.pdf>
2. Brank, E. Wylie, L. (2013). *Let's Discuss: Teaching Students about Discussions*. Journal of the Scholarship of Teaching and Learning, 13(3), 23-32. Preuzeto 29.10.2020. s mrežne stranice <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1017045.pdf>
3. Brilhart, J. K. i Galanes, G. J. (1995). *Effective group discussion*. Dubeque, Iowa: Brown & Benchmark Publishers.
4. Brrokfield, S.D. i Preskill, S. (2005). *Discussion as a Way of Teaching: Tools and Techniques for Democratic Classrooms. 2nd Edition*. San Francisco: Jossey-Bass.
5. Dillon, J. T. (1995). *Using discussion in classrooms*. Buckingham - Philadelphia: Open University Press.
6. Galanes, G. i Adams, K. (2019). *Effective Group Discussion: Theory and Practice*. New York: McGraw-Hill Education.
7. Kovač, V. (1996). *Diskusija kao nastavna metoda u visokoškolskoj nastavi: prilog za poticanje dubinskog pristupa učenju*. Napredak. 137, 4, 433-440.
8. Rabow, J., Charness, M. A., Kipperman, J. i Radcliffe-Vasile, S. (1994). *Learning through discussion*. London: Sage Publication
9. Wilberding, E. (2014). *Teach Like Socrates: Guiding Socratic Dialogues and Discussions in the Classroom*. Waco: Prufrock Press Inc.

3. UČENJE RJEŠAVANJEM PROBLEMA U NASTAVI PRAVA

Ishodi učenja:

- opisati temeljne karakteristike pristupa učenju putem rješavanja problema (PBL),
- osmisliti i komentirati mogućnosti primjene pristupa učenju rješavanjem problema u nastavi svoga predmeta na pravnim studijima.

Uvodna razmatranja

Za mnoge je nastavnike iznimno važno utvrditi na koji se način može povezati nastava i učenje studenata u predavaonicama s konkretnim poslom koji će obavljati u sklopu profesije za koju se pripremaju tijekom studija. Među najpoznatijim trendovima iz ovoga područja svakako je učenje rješavanjem problema (engl. *problem based learning* (PBL)), koje se definira kao proces konstruiranja i poučavanja predmeta koristeći konkretne probleme kao poticaje i fokus studentskih aktivnosti. PBL ne znači samo unošenje procesa rješavanja problema u tradicionalni nastavni program temeljen na pojedinim disciplinarnim područjima. Ono pretpostavlja dizajniranje cijelog ili dijela nastavnoga programa oko ključnih problema u profesionalnoj praksi. Glasniji zagovornici PBL-a ističu da ono nije samo nastavna metoda, već jedan cjeloviti pristup učenju i nastavi. Umjesto na poučavanje, veći se naglasak stavlja na aktivni proces učenja.

Kolegiji temeljeni na PBL-u počinju s predstavljanjem konkretnoga problema, za razliku od tradicionalnih pristupa u kojima se započinje s temeljnim teorijskim znanjem. Na ovaj način studente se potiče da se neprestano kreću u pravcu stjecanja znanja i vještina prema stupnjevima i sekvencama problema koji se prikazuju u određenom kontekstu. U tom procesu studenti istodobno koriste pripadajući materijal za učenje, a primaju i neprestanu stručnu podršku od svojih nastavnika. Nastavnici u ovom procesu imaju ulogu facilitatora (onih koji pomažu, usmjeravaju), a manje su primarni izvor stručnih i znanstvenih spoznaja. Ključni element u primjeni PBL-a korištenje je materijala s pomoću kojih se studenti suočavaju s problemima u situacijama koje su vrlo bliske profesionalnoj stvarnosti. Studenti najčešće (iako ne nužno) rade suradnički u malim grupama ili timovima kako bi pojasnili i definirali prirodu problema i pokušali utvrditi način postupanja u rješavanju.

Zahvaljujući takvu kolaborativnom pristupu učenju i poučavanju, osigurava se veći naglasak na proces učenja, odnosno na aktivno učenje studenata. Zapaža se učinkoviti preokret od učenja temeljenog na memoriranju i reprodukciji činjenica na učenje usmjereno prema primjeni stečenog znanja. Zamjećuje se i veća motivacija studenata zbog unaprijed pojašnjene svrhe učenja.

Planiranje nastave prema principima PBL-a obično se provodi za dulje razdoblje (nije riječ o planiranju jednog sata ili bloka sati). Kod planiranja se mogu uključiti i nastavnici koji poučavaju druge predmete (međupredmetni, interdisciplinarni pristup). Planiranje nastave prema principima PBL-a zahtijeva niz organizacijskih priprema koje valja provoditi na razini nositelja studijskog programa. Uspješnoj primjeni PBL-a prethodi adekvatna osposobljenost nastavnika i studenata, ali i ostvarivanje niza drugih potrebnih preduvjeta.

Zašto poticati PBL?

PBL je učinkoviti preokret od učenja usmjerenog na memoriranje i reprodukciju činjenica na učenje usmjerenog na aktivno stjecanje i primjenu stečenog znanja. Predstavljanje problema kojeg valja riješiti prije početka procesa učenja više će motivirati studente na učenje jer je unaprijed predstavljena konkretna svrha učenja.

PBL je fokusirano eksperimentalno učenje organizirano oko istraživanja i rješavanja složenih stvarnih problema. Nastavni program utemeljen na principima PBL-a pruža autentično iskustvo koje potiče studente na aktivno učenje, podržava konstrukciju znanja, na prirodan način povezuje školsko znanje s realnim (profesionalnim) životom i potiče integraciju znanstvenih disciplina, odnosno predmetnih područja. U pozadini učenja koje počinje s predstavljanjem praktične problemske situacije, a ne teorijskih znanja, stoji teorija eksperimentalnog učenja.

Studenti mogu steći kompetencije koje se znatno manje razvijaju u tradicionalno koncipiranoj nastavi i učenju: vještine rješavanja problema, donošenja odluka, rada u timu, suradničkog učenja, nezavisnog učenja, kritičkog i kreativnog mišljenja. Studenti će prikupljati informacije iz različitih izvora. Provest će više vremena u knjižnicama, arhivima ili u realnom profesionalnom okruženju. Prikupljat će informacije anketiranjem, intervjuiranjem, opažanjem i na niz drugih načina. Naučit će uspoređivati stečene informacije s onima koje su stekli drugi studenti u grupi i time uočavati vlastite prednosti i slabosti u procesu učenja. Razvit će navike uvažavanja mišljenja i perspektive drugih studenata u grupi i uočiti vlastiti doprinos u ostvarivanju rezultata rada grupe. Aktivno korištenje informacija olakšat će njihovo pohranjivanje u dugoročno pamćenje.

Bitno je naglasiti da PBL razvija i interdisciplinarno učenje. To je proces u kojem sudionici integriraju informacije, podatke, tehnike, alate, perspektive, koncepte i teorije iz dvije ili više znanstvenih disciplina ili polja kako bi konstruirali rješenje na način na koji to ne bi bilo moguće ostvariti u okvirima jedne discipline. Studenti će tijekom PBL-a isprobati različite stilove učenja i olakšati im prilagodbu na stilove koje ranije nisu koristili.

Osnovni koraci za primjenu PBL-a u nastavi

PBL u nastavi može se predstaviti i provesti u nastavi kao ciklus koji obuhvaća nekoliko osnovnih koraka koji se ponavljaju onoliko puta koliko je potrebno da se završi proces rješavanja problema. Provodi se pet osnovnih koraka.

Predstaviti problem. Nastavnik će odabrati i studentima predstaviti problem koji će biti osnova za stjecanje novih spoznaja i učenje studenata. U ovom kontekstu problem se definira kao situacija u kojoj je vidljiv cilj koji valja realizirati, no nisu poznati načini na koji će se to učiniti. Problem nije moguće riješiti s trenutačnom „zalihom“ znanja, pa služi kao poticaj za novo učenje. Problem treba biti predstavljen kao „labavo“ strukturiran. To znači da problem može potaknuti studente na prikupljanje informacija, dopušta različite opcije rješenja, mijenja se (redefinira, ublažava) tijekom prikupljanja novih informacija, potiče interes i postavljanje pitanja, traži suradnju i promišljanje.

Potaknuti brainstorming. Nastavnik mora odrediti što je studentima otprije poznato o problemu, što tek treba naučiti i kako će pritom pristupiti učenju. Inicijalna diskusija o problemu može imati snažne učinke na aktivaciju i elaboraciju prethodnoga znanja. To dalje može djelovati na bolje prepoznavanje i razumijevanje informacija koje mogu biti relevantne za rješavanje problema. Tijekom ovoga koraka nastavnik će voditi računa o cjelini studijskog programa, kako bi se u konačnici primjereno ostvarili svi relevantni ishodi učenja, posebno ako se poučavanju pristupa timski, interdisciplinarno ili međupredmetno na razini studijskog programa.

Identificirati, prodiskutirati i dodijeliti zadatke studentima koji su temeljni (za sve), specifični (za pojedince) i koji se preklapaju. Kao i u prethodnom koraku, nastavnik mora voditi računa o cjelini studijskoga programa i voditi računa da su zadatci primjereno povezani s ključnim sadržajima.

Pročitati, istražiti, pripremiti se za iznošenje rezultata. Ovaj se korak odnosi na samostalni rad studenata na prikupljanju novih informacija. Tijekom njega, uloga nastavnika može biti konzultativna, supervizijska i podupiruća. Nastavnik može povremeno organizirati diskusijske ili konzultativne grupe radi provjeravanja napretka ili rješavanja iznenadnih poteškoća u radu studenata.

Izvijestiti i prodiskutirati učinjeno u grupi. Valja naglasiti da su povremeni susreti studenata i nastavnika radi izvještavanja o učinjenom iznimno važni, jer unatoč snažnom naglasku na samostalnom radu studenata, jačaju njihov osjećaj pripadnosti grupi i odgovornosti za rezultate cijele grupe. Također, unaprijed definirani fazni proces studente potiče na redoviti i kontinuirani rad. Nakon što studenti izvijeste o učinjenom, nastavnik će procijeniti što je i kako učinjeno, dati preporuke za poboljšanje, predstaviti sljedeći problem ili korak u potrazi za rješenjem. U ovoj fazi dolazi do izražaja uloga nastavnika u procjeni točnosti prikupljenih informacija i njihovih izvora, kao i uloga facilitatora koji će studentima pomoći odvojiti bitne informacije od sporednih i ponuditi im povratnu informaciju koja služi i kao korektiv za nove pristupe učenju. Nakon ovog koraka, ponavljaju se raniji koraci do trenutka kad se potpuno riješi problem i zaključi PBL ciklus.

Principi PBL-a

Valja imati na umu sljedeće principe na kojima se temelji PBL:

1. problem se ponajprije predstavlja u sekvencama učenja, prije bilo kakve pripreme ili procesa učenja,
2. problem se predstavlja studentu na isti način na koji se pojavljuje u realnoj praktičnoj situaciji,
3. student radi na problemu onako kako mu to omogućava njegova trenutačna razina znanja i sposobnost razumijevanja i primjene znanja,
4. tijekom rada na problemu javlja se potreba za novim učenjem, odnosno rad na problemu ga vodi prema individualiziranom učenju,
5. naučeno znanje i vještine primjenjuju se izravno na problem, čime se neposredno evaluira učinkovitost procesa učenja i potiče novo učenje te
6. učenje koje se događa tijekom rada na problemu neposredno se integrira s prethodnim znanjem i vještinama studenata.

Kako prepoznati primjereno odabrani i formulirani problem:

- javlja se u realnim profesionalnim situacijama
- zanimljiv je i izazovan za studente
- može se elaborirati i uočiti različite dimenzije problema
- može se redefinirati i ublažavati tijekom rada na problemu
- rješavanje problema ne ovisi o uvjetima koji su izvan dosega rada na problemu (financije i sl.).

Uloga nastavnika u PBL-u

Uloga nastavnika u PBL-u drukčija je negoli u tradicionalnim nastavnim situacijama. Umjesto da bude stručnjak koji sve zna o predmetu kojeg poučava, u ovoj situaciji nastavnik pomaže, usmjerava i vodi studente u procesu učenja tako da određuje ključna područja o svakom problemu. Iako se odgovornost studenata za svoje učenje kod primjene PBL pojačava, uloga nastavnika nije samo pasivno nadziranje toga procesa. Nastavnik će voditi računa da odabrani problem bude vrijedan angažmana studenata, ali i da određuje poželjnu dubinu i širinu učenja u svakoj fazi pristupanja problemu.

Postavljanje odgovarajućih pitanja jedan je od načina usmjeravanja poželjnih oblika učenja studenata. Svojim pitanjima nastavnik će održati fokus studenata na proučavanju bitnog i spriječiti udaljavanje u krivom smjeru. Također će poticati studente na razmjenu informacija i precizno izražavanje. Svojim će pitanjima nastavnik potaknuti studente na razmišljanje, povezivanje, otkrivanje uzroka i posljedica, analizu pretpostavki, pojašnjavanje stručnih termina i sl.

Ako studenti naiđu na teškoće u obrađivanju nekog područja, nastavnik privremeno može zauzeti svoju tradicionalnu ulogu izvora informacija. Također mora voditi računa o točnosti informacija koje prezentiraju studenti, a istodobno osigurati uzajamno povjerenje jednih u druge kao izvora informacija.

Uloga studenata u PBL-u

PBL je proces učenja usmjeren na studente u kojem je važno da student ne preuzima samo odgovornost za vlastito postignuće, nego i za postignuće ostalih članova u grupi. Iako veliki dio posla studenti obavljaju individualno (u knjižnici, kod kuće, na terenu i sl.), veliki dio toga procesa odvija se u zajedničkom radu. Pritom preuzimaju neke odgovornosti u tom procesu:

1. Poštovanje prema drugim studentima u grupi. Rad u grupi pretpostavlja razmjenu informacija s ostalim članovima u grupi, slušanje i komentiranje informacija koje prezentiraju drugi, pozivanje na informacije koje su dali drugi članovi.

2. Vještine komuniciranja. Informacije valja prezentirati jasno i razumljivo, istaknuti argumente prema kojima se razlikuje od drugih članova, koristiti adekvatne verbalne i neverbalne znakove, pojasniti svoja očekivanja i pretpostavke o doprinosu drugih članova.

3. Poštivanje pravila. Zadatke treba izvršiti točno i u dogovoreno vrijeme, na vrijeme najaviti nemogućnost izvršenja zadatka ili zatražiti dodatno pojašnjenje, upozoriti na nedostatan poznavanje gradiva, razumno reagirati na negativne komentare o vlastitom postignuću.

Nastavnik će na početku nastave pojasniti ciljeve i kontekst rada te objasniti studentima temelje PBL-a.

Ključne dimenzije učenja u sklopu PBL-a

Smatra se da se rezultati učenja događaju zbog djelovanja dvaju isprepletenih procesa: samoreguliranog učenja i kolaborativnog učenja. Nadalje, kod PBL-a je ključno naglašavanje i razumijevanje konteksta. Problem se može shvatiti, a pristupi rješenjima odabrati jedino u određenom kontekstu. Na taj način stručnjaci i studenti zapravo stvaraju novo znanje prilagođeno određenom kontekstu (konstruktivistička tradicija).

U tom kontekstu proces se učenja promatra iz više perspektiva:

Učenje se promatra kao kumulativno. Sadržaji i teme se ne proučavaju odjednom i dubinski u zasebnoj jedinici vremena, već se ponovljeno uvode u proces učenja kada se utvrdi da to znanje pridonosi procesu odlučivanja o problemu.

Učenje se promatra kao integrirano. Sadržaji se ne prikazuju odvojeno, nego postaju dostupni za istraživanje u onom trenutku kad se učine relevantnim za problem koji se promatra.

Učenje je progresivno. Različiti elementi kurikuluma mijenjaju se u skladu s napretkom studenata.

Učenje je konzistentno. Ciljevi problemskog učenja moraju biti poštovani u svakom aspektu kurikuluma i njegove primjene. To znači da studente treba tretirati kao odgovorne i kompetentne osobe, a procesi procjene znanja moraju biti usmjereni na primjenu znanja.

Ograničenja primjene PBL-a

Iako se često spominju prednosti primjene PBL-a u odnosu na druge pristupe nastavi i učenju (motivacija za učenje je veća, usavršavaju se vještine istraživanja, poboljšana je uporaba knjižnica i sl.) poznata su i brojna ograničenja. Primjerice, neke grupe studenata ne surađuju uvijek međusobno na dobar način, katkada se ne pokrije cjelina akademske discipline. Zbog toga se smatra da PBL ne može biti isključiva i jedina forma na kojoj počiva realizacija cijeloga studijskog programa. Umjesto toga, predlažu se i neki hibridni modeli u kojima nastavnici, kao facilitatori, koriste svoje vlastito iskustvo u radu sa studentima u razmatranju problema. Još uvijek ima dostatno prostora za tradicionalne pristupe poučavanja, no važno je upravljati procesom poučavanja. Svrha poučavanja nije neposredna primjena spoznaja u praksi, nego njihova provjera u praksi. Teorija se može opravdati u praktičnim situacijama ako je korisna praktičarima koji je primjenjuju. Čini se da se stara maksima, *ništa nije tako praktično kao dobra teorija*, može parafrazirati u teorija je *dobra ako je praktična*.

Najčešći problemi i teškoće pri uvođenju i primjeni PBL-a okupljaju se oko administrativnih pitanja (kako revidirati kurikulum na način da se omogućiti primjena PBL-a, kako uvjeriti nastavnike i studente da prihvate PBL i sl.); problema s kojima se suočavaju nastavnici (definiranje njihove uloge u PBL-u, osposobljavanje za primjenu

PBL-a i sl.) i problema s kojima se suočavaju studenti (uloga studenata u grupnim aktivnostima, problemi povezani s procjenjivanjem i ocjenjivanjem i sl.).

Takvi pristupi imaju određene zahtjeve za organizaciju obrazovnih institucija i planiranje kurikuluma. Unutar sveučilišta, rad temeljen na rascjepkanim znanstvenim disciplinama i granama priziva više pažnje usmjerene na inter- i multidisciplinarnost. Velika se važnost pridaje ulozi vijeća, povjerenstava, radnih grupa i timova koji se formiraju na razini nositelja studijskoga programa.

ŠTO DOZNAJEMO IZ PROVEDENIH EMPIRIJSKIH ISTRAŽIVANJA PRIMJENE PBL-a U NASTAVI?

- Potvrđeni su statistički znatni učinci na akademsko postignuće i retenciju znanja kod studenata koji su stjecali znanja primjenom PBL-a u odnosu na kontrolne skupine koji su sudjelovali u klasičnim metodama poučavanja (kvazi eksperiment).
- Potvrđeni su pozitivni ishodi kod učenika slabijeg socioekonomskog statusa, odnosno smanjene su razlike u postignućima (opažanje i intervjui s nastavnicima; društvena područja i književnost).
- Potvrđeni su pozitivni učinci na akademsko postignuće učenike i stajalište prema prirodnim znanostima (kvazi eksperiment; mogući posredni utjecaj oduševljenja učenika primjenom nove tehnologije).
- Potvrđeni su pozitivni učinci na stajališta o nekim područjima znanosti području i razvijanje kritičkoga mišljenja (kvazi eksperiment, povijest).
- Uočena je veća prolaznost učenika na standardiziranim testovima (matematika).
- Uočena su poboljšanja u postignućima i motivaciji kod učenika slabijih postignuća (kombinacija kvalitativnih i kvantitativnih metoda ispitivanja).

MOGUĆE TEŠKOĆE U PRIMJENI PBL-a I KAKO IH RIJEŠITI

Neadekvatno definirani problem. Valja voditi računa da je problem definiran tako da je moguće pronaći rješenje ili pristup rješavanju. Potrebno je izbjegavati probleme čije rješavanje zahtijeva promjene koje su izvan područja stručnjaka (jer u tom slučaju nisu izvor za učenje). Bitno je odvagnuti i primjerenu veličinu, odnosno težinu problema, odnosno količinu vremena i informacija koje je potrebno uložiti u njegovu analizu.

Dominacija jednog ili više studenata u radu. Ako se radi u paru ili manjoj grupi, važno je odrediti ne samo zajedničke aktivnosti i zadatke, nego i individualne. Predlaže se da studenti vode dnevnik rada u koji upisuju i svoje pojedinačne doprinose.

Nedostatne opće kompetencije studenata (prezentacijske vještine, komunikacijske vještine, poznavanje stranog jezika, vođeno čitanje i bilježenje itd.). Primjena PBL-a može biti prilika da se ove kompetencije razvijaju u hodu, no preporučuje se uložiti i dodatno vrijeme u razvijanje ovih vještina na početku studija.

ZADATAK ZA NASTAVNIKE

Izrada didaktičkog scenarija za primjenu PBL-a.

Osmislite didaktički scenarij u kojem ćete primijeniti pristup učenju rješavanjem problema:

- osmislite i predstavite problem primjeren za predmet kojeg poučavate ili skupinu predmeta na studiju prava;
- odredite pitanja/zadatke za studente (što je poznato o problemu; što treba naučiti; kako pristupiti učenju);
- prodiskutirajte nužne organizacijske pripreme (trajanje perioda učenja na temelju PBL-a, intervencije u tradicionalnom rasporedu, suradnja s drugim nastavnicima i sl.);
- identificirajte, prodiskutirajte i dodijelite zadatke studentima.

Primjer provedenoga didaktičkog scenarija primjene PBL-a u nastavi prava

Didaktički scenarij primijenjenog PBL-a na predmetu *Pravo preuzimanja*

Predmet: Pravo preuzimanja (IX. semestar)

Tema/problem: Analiza otvorenih pitanja u provedenim postupcima preuzimanja dioničkog društva i položaj društva u postponudbenom periodu

Trajanje PBL zadatka: 15 tjedana

Provedene aktivnosti pripreme:

- utvrđeni su željeni ishodi učenja
- sastavljene su upute za rješavanje problemskog zadatka
- osmišljen je problemski zadatak
- precizirana su konkretna pitanja i zadatci za studente
- istražena je dostupnost materijala potrebnih za izradu zadatka
- isplaniran je nastavni proces
- definirana je uloga nastavnika u PBL-u.

Ishodi učenja

U okviru zadatka rješavanja problema ostvareni su sljedeći ishodi kolegija:

- pravilno tumačiti, analizirati i kritički prosuđivati temeljne institute prava preuzimanja
- objasniti, razlikovati i analizirati pojedine faze postupka preuzimanja te odluke regulatornog tijela u postupku preuzimanja
- objasniti i analizirati položaj uprave i nadzornog odbora u postupku preuzimanja
- razlikovati i protumačiti ulogu regulatora (HANFA) u postupcima preuzimanja dioničkih društava
- identificirati relevantna pravna pitanja i samostalno kritički analizirati i argumentirati stajališta i mišljenja o provedenim postupcima preuzimanja u Republici Hrvatskoj
- analizirati položaj društva u postponudbenom periodu.

Sastavljanje uputa

Studenti su dobili detaljne upute za rješavanje problemskog zadatka i rokove za izvršavanje pojedinih etapa zadatka. Bilo je važno da svi studenti prihvate navedeni hodogram rada kako bi se aktivnosti ostvarile u skladu s planom.

Osmišljavanje problemskog zadatka

Svaka je grupa analizirala jedno trgovačko društvo koje je bilo ciljno društvo u postupku preuzimanja u vremenskom okviru od trenutka nastanka obveze objavljivanja ponude za preuzimanje do trenutka izlaganja rezultata istraživanja. Dakle, analiziran je postupak preuzimanja dioničkog društva i postponudbeni period.

Preciziranje pitanja, zadataka i aktivnosti

Zadatak se rješavao u dva koraka. U prvom je koraku bilo potrebno analizirati postupak preuzimanja dioničkog društva – rješenje, ponudu za preuzimanje i izvješće o preuzimanju. Od studenata se tražilo da analiziraju sve aspekte provedenog postupka preuzimanja (ponuditelja, osobe s kojima zajednički djeluje, cijenu i naknadu u ponudi, postotak glasačkih prava koje drži, namjere s ciljnim društvom, rok trajanja ponude za preuzimanje). Drugi je korak obuhvaćao analizu postponudbenog perioda, dakle razdoblja nakon provedenoga postupka preuzimanja (od izvješća o preuzimanju pa do trenutka izlaganja). Bilo je potrebno analizirati sve važne korporativne akcije do kojih je došlo nakon provedenoga postupka preuzimanja s posebnim osvrtom na pitanje je li ponuditelj postupao u skladu s objavljenim namjerama s ciljnim društvom. Kao zasebno pitanje trebalo je obraditi podatke o vrijednosnici (zadnja cijena dionice) i top 10 dioničara društva.

Istraživanje se provodilo u grupama od po dvoje studenata, pri čemu su studenti sami formirali grupe. Društvo koje je bilo predmet analize studenti su mogli izabrati nakon odslušana tri bloka predavanja (devet sati predavanja) na kojima su bili upoznati s temeljnim institutima i pojmovima u pravu preuzimanja dioničkih društava. Nakon izbora ciljnoga društva koje je bilo predmet istraživanja i analize, pristupilo se istraživanju za koje su studenti imali na raspolaganju najmanje dva tjedna. Naime, rezultati istraživanja iznosili su se u dogovorenim i unaprijed objavljenim terminima od šestog do petnaestog bloka predavanja. Tijekom provođenja istraživanja studenti su mogli dostaviti rezultate provedenog istraživanja nastavniku te ostvariti susret (konzultacije) s nastavnikom, osobito ako su naišli na poteškoće u rješavanju pojedinih pitanja, a najmanje pet dana prije izlaganja studenti su bili dužni dostaviti rezultate istraživanja na e-poštu nastavnika, kako bi nastavnik provjerio je li istraživanje bilo pravilno provedeno, odnosno jesu li rezultatima istraživanja obuhvaćeni svi aspekti koje je bilo potrebno analizirati. Nastavnik je dao povratnu informaciju o provedenom istraživanju i „zeleno svjetlo“ za iznošenje rezultata provedenog istraživanja na nastavi. Studenti su iznijeli rezultate provedenog istraživanja na trećem (zadnjem) satu nastavnog bloka na način da je jedan student predstavio rezultate istraživanja provedenoga postupka preuzimanja, a drugi korporativne akcije u postponudbenom periodu. Na kraju su iznijeli zaključke i vlastita stajališta o provedenom istraživanju.

1

Analiza postupka preuzimanja društva Kraš d.d i položaj društva u postponudbenom periodu

Izradile: Leonora Lučić i Ema Kostelić
Kolegiji: Pravo preuzimanja 2020./21.

2

CILJNO DRUŠTVO

- **TVRTKA**
Kraš prehrambena industrija d.d.
Skraćeno: Kraš d.d.
- **ADRESA:**
Zagreb, Ravnice 48
- **OIB:**
94989605030
- **Upisano u registar Trgovačkog suda u Zagrebu**
- **TEMELJNI KAPITAL:**
599.448.400,00 kuna
- **BROJ DIONICA:** 1.498.621
- **NOMINALNA VRIJEDNOSTI DIONICE:** 400 kuna

3

PONUĐITELJ

- **TVRTKA:**
Mesna industrija Braće Pivac d.o.o
- **ADRESA:**
Težačka 13, Vrgorac
- **OIB:** 28128148322
- Ponuditelj ne djeluje zajednički ni s jednom osobom u odnosu na ciljno društvo (samostalno djeluje).

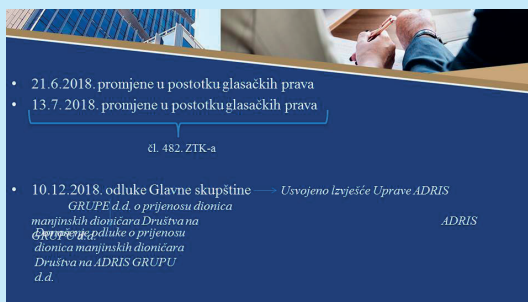

Slika 1.: Primjer iz prezentirane power point prezentacije – analiza podataka o ciljnom društvu i ponuditelju u postupku preuzimanja društva Kraš d.d.

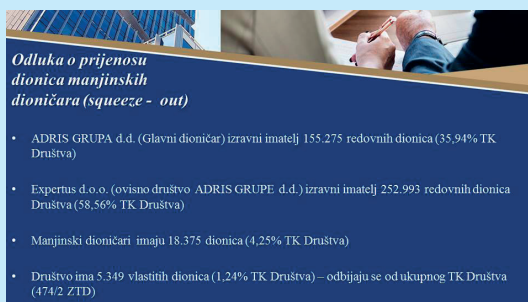
16

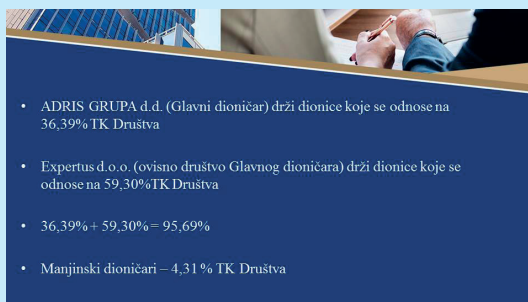
17

18

19

Slika 2.: Primjer iz prezentirane power point prezentacije – analiza korporativnih akcija u postponudbenom periodu društva HUP-ZAGREB d.d.

Istraživanje dostupnosti materijala potrebnih za izradu zadatka

Popis trgovačkih društava koja su mogla biti predmet istraživanja i analize bio je objavljen na Merlinu. Svi potrebni dokumenti za izabrano trgovačko društvo koje je predmet analize nalazili su se na mrežnoj stranici Hrvatske agencije za nadzor financijskih usluga <https://www.hanfa.hr/trziste-kapitala/preuzimanja-dionickih-drustava/objavljene-ponude/>. Podatci za analizu postponudbenog perioda mogli su se pronaći na mrežnim stranicama Zagrebačke burze <https://zse.hr/>. Do potrebnih podataka moglo se doći na način da se u gornjem desnom kutu, gdje piše „pretraživanje“, upiše tvrtka društva koje se analizira nakon čega su se trebali obraditi podaci od izvješća pa nadalje. U izborniku s desne strane pod *Uređenim tržištem* mogli su se pronaći podatci o dionici. Ako je društvo još uvijek imalo uvrštene dionice na burzu podatci su se mogli pronaći pod *Dionice*, odnosno ako je povuklo svoje dionice s Burze onda u rubrici *Svi izvršeni papiri*.

Objavljene ponude za preuzimanje 2019.

Ciljno društvo	Rješenje	Dokumenti
ZAGREBAČKE PEKARNE KLARA, dioničko društvo za proizvodnju ugostiteljstvo, transport, unutarnju i vanjsku trgovinu, Zagreb, Utijska 48, OIB 76842508189	30.4.2019.	rješenje ↗ , ponuda ↗ , izvješće ↗
HOTELI MAESTRAL dioničko društvo za hotelijerstvo i turizam, Dubrovnik, Čira Carića 3, OIB: 88557173997	30.4.2019.	rješenje ↗ , ponuda ↗ , izvješće ↗
METALSKA INDUSTRIJA VARAŽDIN d.d., Varaždin, Fabijanska ulica 33, OIB 95240603723	18.4.2019.	rješenje ↗ , ponuda ↗ , izvješće ↗
LUKA PLOČE d.d., Ploče, Trg kralja Tomislava 21, OIB 51228874907	5.7.2019.	rješenje ↗ , ponuda ↗ , izvješće ↗
LIBURNIA RIVIERA HOTELI d.d., Opatija (Grad Opatija), Ulica Maršala Tita 198, OIB 15573308024	4.10.2019.	rješenje ↗ , ponuda ↗ , izvješće ↗
KRAŠ prehrambena industrija d.d., Zagreb, Ravnice 48, OIB 94989605030,	23.10.2019.	rješenje ↗ , ponuda ↗ , izvješće ↗
SLAVONSKI ZATVORENI ALTERNATIVNI INVESTICIJSKI FOND S JAVNOM PONUDOM dioničko društvo, Zagreb, Dežmanova 5	31.10.2019.	rješenje ↗ , ponuda ↗ , izvješće ↗
MEDIKA, dioničko društvo za trgovinu lijekovima i sanitetskim materijalom, Zagreb, Capraška 1	25.11.2019.	rješenje ↗ , ponuda ↗ , izvješće ↗

Slika 3.: *Primjer podataka dostupnih na mrežnoj stranici Hrvatske agencije za nadzor financijskih usluga*

Planiranje nastavnog procesa

Nastavni proces odvijao se u nekoliko etapa:

Prvi susret: studenti su dobili upute i formirali grupe. Vodila se rasprava o tome što je bilo otprije poznato o problemu i koje su podatke trebali prikupiti.

Drugi susret (nakon tri bloka odslušanih predavanja): studenti su izabrali društvo koje je bilo predmet analize, nakon čega je uslijedilo razdoblje prikupljanja podataka.

Treći susret: studenti su dostavili podatke koje su prikupili. Dobili su povratnu informaciju i nastavili samostalni rad na prikupljanju podataka.

Četvrti susret: studenti su dostavili konačne rezultate istraživanja, nakon čega im je nastavnik potvrdio mogućnost izlaganja.

Peti susret: izložena je završna prezentacija rezultata istraživanja. Rezultate istraživanja studenti su iznosili na zadnjem satu bloka predavanja od tri sata do šestog do petnaestog tjedna (ukupno 10 sati). Na satu su u pravilu izneseni rezultati istraživanja za dva trgovačka društva (dvije grupe od po dva studenta), kako bi se omogućilo da što veći broj studenata ostvari dodatne bodove kroz ovu aktivnost. Vodeći računa o vremenskom ograničenju, planirano vrijeme iznošenja rezultata istraživanja bilo je 15 minuta za svaku grupu (ukupno 30 minuta). Nakon iznesenih rezultata istraživanja otvorila se diskusija s ostalim članovima studijske grupe u koju se nastojalo uključiti što više studenata na način da su postavljali pitanja, komentirali i iznosili vlastita stajališta o analiziranim aspektima provedenog istraživanja. U skladu s planiranim vremenom za provođenje diskusije utrošeno je 10 minuta. Na kraju diskusije sažete su glavne misli i zaključci provedenih istraživanja (u skladu s planiranim utrošeno je pet minuta).

Isječak iz prikazanih rezultata istraživanja postupka preuzimanja ciljnog društva 3. MAJ Brodogradilište d.d. dioničkog društva:

Uljanik d.d. (dalje u tekstu: ponuditelj) je dana 28. lipnja 2013. godine, temeljem ugovora, stekao 1.051.118 redovnih dionica ciljnog društva (tada Brodograđevne industrije 3. MAJ) po cijeni od jedne kune po dionici što predstavlja 83,33% od ukupnog broja glasova na glavnoj skupštini, odnosno 83,33% temeljnog kapitala ciljnog društva, čime za njega nastaje obveza objavljivanja ponude za preuzimanje. Ponuditelj 29. srpnja 2013. godine upućuje HANFI zahtjev za odobrenje objavljivanje ponude za preuzimanje ciljnog društva s tekstom ponude za preuzimanje i ispravama. HANFA 20. rujna 2013. godine donosi rješenje kojim odobrava objavljivanje navedene ponude.

Ciljno društvo je 23. rujna 2013. godine primilo ponudu za preuzimanje ponuditelja. Navedena ponuda objavljena je u Narodnim novinama 25. rujna 2013. godine i u „Jutarnjem listu“ 26. rujna 2013. godine. Predmetom ponude su 210.283 redovne dionice uvrštene na Redovito tržište Zagrebačke burze koje se vode kao nematerijalizirani vrijednosni papiri u sustavu SKDD-a. Ponuditelj se obvezuje platiti cijenu od 1 kune po dionici. Kao razlog tome navodi netrgovanje dionicama i nemogućnost utvrđivanja prosječne cijene ostvarene u zadnja tri mjeseca prije nastanka obveze objavljivanja ponude. Ponuda je upućena svim dioničarima ciljnog društva za stjecanje svih preostalih dionica ciljnog društva. Ponuditelj navodi kako je za osiguranje plaćanja cijene za otkup dionica pribavljena bankarska garancija na prvi poziv u iznosu od 368.363,00 kune, koju je izdala Istarska kreditna banka Umag d.d.

U pogledu budućeg poslovanja ciljnog društva, ponuditelj navodi kako će preuzimanjem doći do poboljšanja učinaka i kvalifikacije radne snage; planira uvođenje tehnoloških mogućnosti te dokapitalizaciju ciljnog društva od ponuditelja s 20.000.000,00 kuna.

Nadalje, ponuditelj tvrdi kako ponuda neće utjecati na položaj i prava i njegovih i radnika ciljnog društva, kao i da se mjesta obavljanja djelatnosti oba društva neće mijenjati. Međutim, ono što je u konkretnom slučaju interesantno, ponuditelj u nadzornom odboru i upravi ciljnog društva planira promjene.

Dva dana nakon objave ponude u Narodnim novinama uprava usvaja mišljenje o ponudi za preuzimanje. Uprava ciljnog društva cijenu smatra pravičnom (iz istih razloga koje je kod određivanja iste naveo i ponuditelj). Što se budućeg poslovanja tiče, mišljenje je uprave da će konkretna ponuda pozitivno utjecati na konsolidaciju društva, što će povećati njegovu konkurentnost na tržištu. Vjeruje se kako će preuzimatelj provesti predviđene mjere iz programa rekonstruiranja, što će biti temelj kvalitetnog funkcioniranja brodogradnje, politike zapošljavanja i ravnopravnog položaja radnika. Predsjednik uprave nije dioničar ciljnog društva te ne može biti sudionikom ponude, dok je član uprave izjavio da ne prihvaća ponudu. Radničko vijeće ne protivi se pozitivnom mišljenju uprave društva, međutim, smatraju kako je ponuđena cijena po dionici preniska.

Društvo DIV d.o.o. (dalje u tekstu: konkurentski ponuditelj), koje nije dioničar ciljnog društva, 2. listopada 2013. godine objavljuje namjeru objavljivanja konkurentске ponude za preuzimanje ciljnog društva. Nakon podnesenog zahtjeva, HANFA donosi rješenje kojim se odobrava objavljivanje ponude za preuzimanje. U tekstu ponude, koja je objavljena 14. listopada 2013. godine u „Jutarnjem listu“ te 16. listopada 2013. godine u Narodnim novinama, konkurentski ponuditelj nudi dioničarima ciljnog društva otkup dionica po cijeni od 4 kune po dionici. Kao osiguranje naknade plaćanja dionica koje su predmet ponude i svih troškova koji proizlaze iz ponude, konkurentski ponuditelj je uplatio iznos od 999.212,00 kuna na poseban račun SKDD-a. U pogledu budućeg poslovanja, konkurentski ponuditelj smatra kako bi ova ponuda mogla pozitivno utjecati na položaj ciljnog društva na tržištu. Navodi kako bi se integracijom ciljnog društva i konkurentskog ponuditelja povećala konkurentnost ciljnog društva. Izjavljuje kako ova ponuda neće utjecati na položaj i prava radnika i konkurentskog ponuditelja i ciljnog društva, kao i da se mjesto obavljanja djelatnosti oba društva neće mijenjati. Međutim, i u ovom slučaju, konkurentski ponuditelj planira promjene u nadzornom odboru i upravi ciljnog društva.

Uprava ciljnog društva usvojila je mišljenje o konkurentskoj ponudi 23. listopada 2013. godine. U pogledu cijene od 4 kune po dionici, navode kako je ona rezultat poslovne odluke konkurentskog ponuditelja i da razlika od 3 kune u odnosu na glavnu ponudu nije motivirajuća ponuda za dioničare. Nadalje, uprava navodi kako su strateški planovi konkurentskog ponuditelja načelne naravi – ocjenjuje ih nedefiniranim i neprepoznatljivim u odnosu na ciljno društvo. Obrazlažu to tezom kako je konkurentski ponuditelj kao strateške planove naveo svakodnevne obveze ozbiljnoga gospodarstvenika, kao što je, primjerice, briga o radnicima. Član uprave izjavio je kako neće prihvatiti konkurentsku ponudu, a radničko vijeće se na konkretno mišljenje nije očitovalo.

Ponudu za preuzimanje koju je objavilo društvo Uljanik d.d. prihvatilo je pet dioničara ciljnog društva. Uljanik d.d. isplatio je i preuzeo 235 otplaćenih dionica što iznosi 0,02 % ukupnog broja dionica. Nakon isteka ponude za preuzimanje Uljanik d.d. sveukupno drži 1.051.352 dionice, odnosno 83,35 % ukupnog broja dionica. Ponudu za preuzimanje konkurentskog ponuditelja DIV d.o.o, prihvatila su četiri dioničara. Konkurentski ponuditelj isplatio je i preuzeo 4.634 dionice što je 0,37 % ukupnog broja dionica društva 3. MAJ Brodogradilište d.d.“.

Uloga nastavnika u PBL-u

U provođenju ove nastavne metode nastavnik je imao ulogu facilitatora (davao je preporuke za poboljšanje, pomagao u potrazi za rješenjem koristeći svoje vlastito iskustvo u razmatranju problema). Voditelj (nastavnik) je tijekom diskusije kombinirao više uloga: tradicionalnu ulogu, ulogu komentatora i „vragovog advokata“.

Nekoliko isječaka:

Tijekom trećeg susreta nastavnik studentima daje povratnu informaciju o provedenom istraživanju. Upućuje ih na podatke koje još moraju analizirati i pomaže im u pronalaženju dodatnih materijala korisnih u provođenju analize. Ako se ukaže potrebnim, nastavnik kontaktira Zagrebačku burzu i Hrvatsku agenciju za nadzor financijskih usluga. Ovdje se uočava uloga facilitatora.

Tijekom finalne prezentacije, nastavnik postavlja pitanja kojima provjerava kvalitetu provedenog istraživanja. Neka od pitanja su sljedeća:

Je li ponuditelj objavio ponudu za preuzimanje u zakonom propisanom roku?

Je li ponuditelj u postponudbenom periodu postupao u skladu s objavljenim namjerama s ciljnim društvom u ponudi za preuzimanje?

Ovdje se uočava uloga voditelja diskusije.

Korištena literatura:

1. Brassler, M., & Dettmers, J. (2017). *How to Enhance Interdisciplinary Competence-Interdisciplinary Problem-Based Learning versus Interdisciplinary Project-Based Learning*. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 11 (2). Preuzeto 1.12.2020. s mrežne stranice <https://doi.org/10.7771/1541-5015.1686>
2. David Boud i Grahame Feletti (2001). *The Challenge of Problem Based Learning*. London: Kogan Page.
3. Jdaitawi, M. (2020). *Učinak problemskoga učenja na emocije studenata prema učenju i razinu komunikacijskih vještina u tri različite discipline*. *Croatian Journal of Education*, 22 (1), 207-240. Preuzeto 27.10.2020. s mrežne stranice https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=345743
4. Maurer, H. i Neuhold, C. (2012). *Problems Everywhere? Strengths and Challenges of a Problem-Based Learning Approach in European Studies*. Higher Education Academy Social Science Conference "Ways of Knowing, Ways of Learning". Preuzeto 27.10.2020. s mrežne stranice https://www.academia.edu/2936848/Problems_everywhere_Strengths_and_challenges_of_a_problem_based_learning_approach_in_European_Studies
5. Peter Schwartz; Stewart Mennin i Graham Webb (2002). *Problem-Based Learning: case studies, experience and practice*. London: Kogan Page.
6. Peter Jarvis, John Holford i Colin Griffin (2001). *The Theory and Practice of Learning*. London: Kogan Page.
7. Peter Jarvis (2002). *The Theory and Practice of Teaching*. London: Kogan Page.

4. IZRADA MATERIJALA ZA SAMOSTALNO UČENJE

Ishodi učenja:

- opisati karakteristike i strukturu materijala za samostalno učenje,
- analizirati kvalitetu materijala za samostalno učenje te
- izraditi materijal za samostalno učenje u skladu s ključnim didaktičkim smjernicama.

Uvodna razmatranja

U tekstu se opisuju i komentiraju osnovna obilježja učenja i poučavanja putem materijala za samostalno učenje, koje je u proteklom razdoblju izazvalo više pažnje zbog učestalog odvijanja nastave na daljinu. Raspravlja se o ulozi nastavnika u procesu samostalnog učenja studenata i poželjnim oblicima interakcije između fizički razdvojenih nastavnika i studenata te između studenata i materijala za samostalno učenje. Naglasak je stavljen na osnovne informacije o izradi materijala za samostalno učenje koje mogu poslužiti nastavnicima u prelasku s učioničke nastave u *online* okružje nastave, neovisno o tome koji digitalni alati ili platforme se pritom koriste.

Samostalno učenje: osnovne informacije

Samostalno učenje pristup je učenju koji je prilagođen individualnim potrebama studenata, omogućavajući im preuzimanje veće odgovornosti za svoj rad, ali i veći angažman u tom procesu. Brojni razlozi mogu dovesti do razvijanja različitih oblika samostalnog učenja, uključujući i situaciju prouzročenu pandemijom bolesti COVID-19. Osim ove i drugih mogućih kriznih situacija, populacija studenata postaje sve raznolikija: u obrazovanje ulaze ljudi različite dobi, predznanja, iskustva, sposobnosti, interesa, očekivanja, potreba, kao i različite spremnosti za redovitim pohađanjem direktne nastave. U skladu s trendom ekspanzije broja studenata, događa se da jedan nastavnik radi sa sve većim brojem studenata, dok se zahtjevi za kvalitetom nastave pojačavaju.

Postoje različite inačice i modifikacije pristupa samostalnog učenja kojima su zajednički sljedeći elementi:

- a) separacija (stalna ili povremena) između nastavnika i studenata,
- b) korištenje materijala putem kojih se osigurava njihova interakcija i događa prijenos nastavnog sadržaja i
- c) mediji putem kojih se osigurava dvosmjerna ili višesmjerna komunikacija između nastavnika i studenata.

Iako je riječ o pristupu koji omogućava visoki stupanj autonomije u učenju, iznimno je važno osigurati potrebnu podršku u tom procesu. Podrška i usmjeravanje najvažniji su čimbenici uspjeha samostalnog učenja, a oni se mogu ostvariti primjenom odgovarajućih materijala za samostalno učenje i pravilno osmišljenom interakcijom između nastavnika i studenata. Važno je istaknuti da uspješnost procesa samostalnog učenja ovisi o spremnosti i podršci uprave obrazovne institucije osigurati svim sudionicima prikladne uvjete za rad, budući da takvi oblici učenja i poučavanja zahtijevaju znatno ulaganje sredstava i drukčiju raspodjelu vremena.

Bez obzira na to u kojem se stupnju elementi samostalnog učenja uvode u obrazovni rad (povremeno korištenje u redovitoj nastavi ili kao dominantni oblik nastave), nastavno će se opisati materijali za samostalno učenje imajući u vidu potencijalno visoki stupanj odsutnosti nastavnika u tom procesu. Nastavnici koji takve materijale u svojoj nastavi koriste tek povremeno, prepoznat će situacije u kojima će njihovo prisustvo rasteretiti neke elemente materijala za samostalno učenje.

Materijali za samostalno učenje

Materijali za samostalno učenje ovdje se promatraju kao skup osmišljenih i pohranjenih (zapisanih) aktivnosti učenja i poučavanja koje se odvijaju putem dogovorene platforme za učenje i poučavanje na daljinu. Pritom materijal preuzima sve ili neke uloge poučavatelja, a uloge poučavatelja valja promatrati kao temeljne i podržavajuće. Temeljne uloge poučavatelja su: prijenos novih informacija, davanje upute za učenje, poticanje aktivnosti za ponavljanje sadržaja, provjera realizacije ishoda učenja i vrednovanje uspješnosti realizacije ishoda učenja. Podržavajuće uloge poučavatelja su: motiviranje studenata za učenje, prepoznavanje specifičnih obilježja studenata, prepoznavanje predznanja grupe, prilagođavanje aktivnosti specifičnosti studenata i niz drugih aktivnosti o kojima ovisi kvaliteta poučavanja i realizacije ishoda učenja. Temeljno pitanje koje valja postaviti pri izradi materijala za samostalno učenje je sljedeće: na koje načine materijali mogu preuzeti navedene uloge poučavatelja?

Utvrđeno je da vrijeme potrebno za pripremu dobrog materijala za samostalno učenje premašuje vrijeme potrebno za pripremu niza predavanja koji traju jedan semestar. Ovaj je zaključak razumljiv ako se uzme u obzir da pri izradi materijala za samostalno učenje valja voditi računa o nizu bitnih elemenata. Osim što mora biti izrađen u skladu s odabranim nastavnim sadržajem (dati potrebne informacije i ukazati na njihov izvor), takav materijal mora pružati smjernice koje će polaznike voditi prema stalnom napredovanju, zamijeniti «odsutnog» nastavnika, nuditi česte povratne informacije i kontinuirano poticati polaznike na razmišljanje, refleksiju i aktivni angažman. Izrada materijala za samostalno učenje pretpostavlja dobro poznavanje i uvažavanje različitih stilova i pristupa učenju.

Struktura materijala za samostalno učenje ovisi o postavljenim ciljevima učenja i prirodi nastavnog sadržaja. Najčešće se koriste linearno strukturirani materijali, u kojima se polaznicima daju upute za rad korak po korak. Izmjenjuju se sljedeći osnovni koraci:

- prezentacija novog sadržaja ili upućivanje na izvore,
- davanje uputa za obradu novih sadržaja ili upute za učenje,
- izrada zadataka za provjeru ili samoprocjenu,
- vrednovanje postignuća studenata te
- pružanje povratne informacije studentu o uspješnosti.

Takvi materijali često nisu dostatno osjetljivi za različitosti u predznanju i interesima polaznika, pa se preporučaju i druga rješenja (mogućnost preskakanja sekvenci, mogućnost prelaska na drugu razinu i sl.). Pritom je osobito važno da se polaznicima na početku pojasni struktura materijala i način kretanja po pojedinim elementima (prikaz glavnog *menija*).

Mogu se izraditi i različiti tipovi materijala za samostalno učenje, ovisno o tome kakve aktivnosti stjecanja novih sadržaja se žele potaknuti:

- materijali koji usmjeravaju čitanje tekstova ili proučavanje određenog broja izvora literature,
- materijali koji usmjeravaju na praćenje predavanja s literaturom i seminarom,
- materijali s tehničkim uputama koje usmjeravaju određenu aktivnost ili projekt te
- materijali koji pružaju upute za terenske aktivnosti, istraživanje i sl.

Pri izradi materijala za samostalno učenje valja voditi računa o sljedećem:

- Odrediti željene rezultate učenja.
- Odrediti profil studenata za koje se izrađuje materijal za samostalno učenje.
- Prilagoditi ton i stil pisanja studentima koji neće osjetiti podršku verbalne i neverbalne komunikacije.
- Unaprijed odrediti i naglasiti kompetencije studenata potrebne za izvršavanje određenog zadatka.
- Napisati čim više pitanja kojima će studenti sami procjenjivati svoje postignuće.
- Davati pisane povratne informacije na pristigle odgovore.

Kako ostvariti prezentaciju novoga sadržaja?

Većina materijala za samostalno učenje vjerojatno će sadržavati adekvatan stručni tekst kojim se osigurava pružanje novih informacija. No preporuča se da se tome dodaju i neki manje konvencionalni sadržaji koje će studenti proučavati i iz njih povlačiti ključne informacije (dijagrami, slike, grafikoni, recenzije, portfelji, transkripti intervjua, baze podataka itd.). Time se ostvaruje bolja dinamika u procesu usvajanja novih sadržaja, a zadovoljit će se i različiti interesi i sklonosti polaznika pri usvajanju novih sadržaja. Preporuča se da blokovi novih informacija budu što manji (razbijeni u manje dijelove) kako bi ih polaznici lakše pročitali, proučili i usvojili.

Sadržaj mora biti logički dobro strukturiran i koherentan kako bi studenti mogli napredovati i postupno savladavati korak po korak. Dobro je slijediti neke uobičajene didaktičke principe koji mogu osigurati dobar napredak u obradi novoga sadržaja: od poznatog prema nepoznatom; od konkretnoga prema apstraktnom; od pojedinačnoga prema općem; od realnog prema reprezentativnom. Gdje god je moguće, dobro je koristiti što više konkretnih primjera, ilustracija, slučajeva, izvještaja, slika i sl.

Novi se sadržaj može prikazati na različite načine, pri čemu valja osmisliti onaj koji najbolje zamjenjuje istu aktivnost koja bi se provodila u realnom (učioničkom) nastavnom okružju. Moguće je učiniti nešto od sljedećeg:

- Izraditi (auditivnu ili video) snimku predavanja i postaviti je na *online* platformu (primjerice, Merlin).
- Koristiti platformu za održavanje predavanja u realnom vremenu (Zoom, MS Teams i sl.).
- Postaviti nekoliko (interaktivnih) tekstova na dostupnu platformu ili uputiti studente na literaturu koju valja proučiti.
- Izraditi upute za samostalno prikupljanje podataka i sl.

Najveći je izazov u ovom procesu zadržati studente zainteresiranima i uključenima, kako se ne bi dogodio veći stupanj odustajanja od procesa poučavanja ili općenito odustajanja od studija. U ovoj je etapi važno unaprijed osigurati aktivnost studenata pri obradi novog sadržaja.

Nekoliko prijedloga za poticanje aktivnosti studenata:

- *Ako slušaju snimku predavanja ili drugi video materijal:* unaprijed im pripremite i postavite upute/protokol za aktivno praćenje snimke popraćene konkretnim zadacima ili aktivnostima.
- *Ako samostalno čitaju tekstove:* pripremite im obrazac za vođeno čitanje i zatražite aktivno odgovaranje na postavljena pitanja.
- *Ako koristite online predavanja:* ponudite pitanja za refleksiju na određeni sadržaj, provedite kratku anketu, predložite korištenje različitih oblika sinkrone i asinkrone komunikacije tijekom predavanja poput foruma, *chata* i sl.
- *Ako samostalno prikupljaju podatke:* pripremite im i postavite upute za obradu i analizu podataka, odredite termin za raspravu o prikupljenim podacima i sl.
- ...

Zadaci za samoprocjenu

Zadaci za samoprocjenu studentima se upućuju tijekom trajanja faze obrade novoga sadržaja i nastavniku koriste za prikupljanje informacija o napredovanju studenata, utvrđivanje eventualnih poteškoća pri učenju i donošenje odluka o budućim aktivnostima poučavanja. Studentima su korisni u kontekstu dobivanja poticaja za rad, usmjeravanja u učenju i bolje pripreme za sumativno vrednovanje. Osobito su korisni u *online* okružju kako bi se kod studenata zadržala pažnja u učenju i potaknula motivacija za nastavak rada. Tijekom samoprocjene preporučuje se koristiti slična pitanja i zadatke koji će se koristiti tijekom sumativnog vrednovanja. Svrha i važnost svakoga zadatka treba biti jasno naznačena.

Primjeri aktivnosti u okviru zadataka za samoprocjenu:

- **Intervencije u tekst** (dodati, podcrtati, upisati, dovršiti rečenicu ili dijagram, izbaciti netočno, ispraviti pogrešno, dodati varijablu i sl.).
- **Komentari/evaluacije** (mogu se koristiti u okviru rasprave u manjim grupama/paru). (Izdvojiti prednosti/nedostatke; odabrati najbolje od ponuđenog; interpretirati; kritizirati; sumirati, izvijestiti o...).
- **Rješavanje problema** (pronaći ispravno rješenje; odlučiti; pretpostaviti; prosuditi ponuđeno rješenje; izabrati između ponuđenih rješenja; prihvatiti, modificirati ili odbaciti ideje; objasniti; dati primjer itd.).
- **Individualni ili suradnički zadaci izvan teksta** (prikupiti podatke; ispitati; izvesti istraživanje; nacrtati dijagram; testirati rješenja; usporediti rezultate s tekstom; ispitati teorijske pretpostavke; pročitati i sumirati; pregledati predložene izvore literature; pronaći primjere itd.).
- **Izrada izvješća ili prezentacije** (napisati osvrt, izraditi prezentaciju itd.).

Povratna informacija o učinjenom

Jedan od najvažnijih elemenata interakcije jest davanje povratne informacije o učinjenom. Povratnu informaciju valja dati čim prije, kako dugo čekanje ne bi demotiviralo studenta ili ga udaljilo od procesa učenja. Studentima možemo pomoći davanjem različitih modela odgovora, dodatnih primjera, sugestija ili objašnjenja. Takva informacija mora zadovoljiti sljedeće pretpostavke:

- važno je odgovoriti na ono što je student učinio kao odgovor na svako postavljeno pitanje za provjeru,
- povratne informacije moraju biti više od jednostavnog odgovaranja na pitanja,
- povratna informacija na odgovore najvažnija su mjera kvalitete materijala za samostalno učenje,
- svaka povratna informacija odgovara na studentovo pitanje: «Jesam li to dobro učinio?»,
- u slučaju netočnog odgovora, studentu valja reći i što nije dobro učinio, a ne samo navesti točan odgovor,
- povratna informacija mora ohrabriti, motivirati i nagraditi studenta,
- povratna informacija se ne bi trebala sastojati u dodavanju novih, zahtjevnijih ili konfuznijih sadržaja.

Ovisno o načinu izrade materijala za samostalno učenje, povratnu informaciju može dati nastavnik koristeći različite mogućnosti komunikacije s polaznicima.

Etape dizajniranja materijala za samostalno učenje

Izrada materijala za samostalno učenje ponajprije mora pratiti potrebe, zahtjeve i uvjete visokoškolske institucije koja izvodi studijski program, kao i zahtjeve svakoga predmeta. Pri izradi materijala za samostalno učenje valja pratiti sljedeće etape:

1. Odrediti ciljeve učenja. Ciljevi se definiraju u terminima očekivanih ishoda učenja. Ishodi učenja moraju biti jasni, precizni i mjerljivi, kako bi i sami polaznici mogli u svakom trenutku odrediti razinu svoga postignuća.

2. Odrediti ključne sadržaje i strukturirati ih. Uz pretpostavku da je unaprijed određen nastavni program, određuju se i strukturiraju ključni sadržaji. Bitno je odrediti koji su sadržaji ključni, a koji izborni, periferni ili dodatni. Važno je odrediti i na koji se način pojedini sadržaji mogu nadograditi ili proširiti.

3. Odrediti postupke vrednovanja i vrijeme odvijanja tih aktivnosti. Potrebno je odabrati u kojoj će se etapi procjenjivati ostvarivanje rezultata učenja. Polaznicima valja preporučiti postojeće načine utvrđivanja znanja (pojedinačno, u paru, grupi, na terenu itd.). Također valja odrediti hoće li procjenjivanje biti usmjereno isključivo na dijagnosticanje usvojenog znanja, osnova za poboljšanje ili certificiranje.

4. Napisati radnu verziju materijala. Stručnjaci upozoravaju da uređivanje i prepravljavanje materijala za učenje traje tri puta duže od pisanja prvog nacrt. Iznimno je važno da se pri pisanju prvog nacrt što više vodi računa o postavljenim ciljevima i mogućim stilovima učenja potencijalnih polaznika.

5. Pronaći i odabrati dodatne materijale. Osobitu pažnju valja obratiti na pisanje uvodnih napomena polaznicima, uputa za rad i korištenje materijala, predstavljanja strukture materijala i prikazivanje mogućih teškoća i nejasnoća.

6. Grafički urediti materijal. Adekvatna grafička rješenja iznimno su važna karakteristika dobrih materijala za učenje. U najmanju ruku valja osigurati isticanje ključnih termina i ideja, razlikovanje različitih dijelova materijala (informacija, uputa, zadataka i sl.).

7. Isprobati materijal na uzorku studenata. Najbolje je radni nacrt isprobati na uzorku potencijalnih polaznika. Važno je osigurati da svaka uputa za samostalni rad polaznika bude jasna i razumljiva (uputa je jasna ako svi polaznici jednako shvate zadatak).

8. Evaluirati materijal. Materijal treba redovito evaluirati i prepravljati u skladu sa sugestijama polaznika i stručnjaka. Dio za evaluaciju može se predvidjeti već u samom materijalu (zahtjev za komentarima polaznika).

ZADATAK ZA NASTAVNIKE

Analizirajte svoju praksu poučavanja u online okružju. Opišite na koji način koristite dostupne platforme (primjerice Merlin) i na koji način ostvarujete pojedine didaktičke korake!

DIDAKTIČKI KORACI	ODGOVOR
Kako ostvarujete prezentaciju novog sadržaja?	
Kako potičete studente na samostalni rad pri obradi sadržaja?	
Opišite aktivnosti kojima ostvarujete interakciju između studenata i materijala za učenje bez Vašeg neposrednoga prisustva?	
Opišite zadatke za samoprocjenu koju upućujete studentima.	
Kako oblikujete i upućujete povratnu informaciju studentima o rezultatima zadataka za samoprocjenu?	

ZADATAK ZA NASTAVNIKE: IZRADA DIDAKTIČKOG SCENARIJA

- Odaberite jednu nastavnu cjelinu i pokušajte osmisliti materijal za samostalno učenje.
- Odredite ishode učenja za tu nastavnu cjelinu.
- Osmislite materijal (ili dio materijala) za samostalnu učenje koji vode učenika prema samostalnom savladavanju ishoda učenja.
- Osmislite nekoliko sekvenci poučavanja:
  - upućivanje na obradu novog sadržaja
  - osmišljavanje aktivnosti za samostalni rad
  - osmišljavanje zadataka za samoprocjenu
  - osmišljavanje postupka upućivanja povratnih informacija.

Primjer provedenog didaktičkog scenarija izrade materijala za samostalno učenje u nastavi prava

Didaktički scenarij primijenjenog materijala za samostalno učenje na predmetu *Klinika za trgovačko pravo, pravo društava i radno pravo*.

Predmet: Klinika za trgovačko pravo, pravo društava i radno pravo (IX. semestar)

Nastavna cjelina: Pravno uređenje obrta u Republici Hrvatskoj

Provedene aktivnosti pripreme:

- utvrđeni su željeni ishodi učenja
- izrađena je *power point* prezentacija
- provjerena je dostupnost mrežnih stranica i materijala na koje se upućuju studenti kod samostalnog učenja
- osam dana prije predavanja na internetskoj platformi za učenje i poučavanje na daljinu (Merlin) objavljena je obavijest o nastavnoj cjelini koja će se obrađivati
- pet dana prije predavanja studentima je na Merlinu objavljena *power point* prezentacija te su upućeni na mrežne stranice korisne za samostalno učenje
- izrađen je zadatak za provjeru s detaljnim uputama
- izrađen je obrazac za analizu presude
- istražena je dostupnost materijala potrebnih za izradu zadatka
- isplaniran je nastavni proces
- pripremljena je virtualna soba za *webinare* na Merlinu putem koje je održano predavanje.

Ishodi učenja

- definirati i objasniti temeljna obilježja obrta i obrtnika
- definirati, analizirati i razlikovati obrt, trgovca pojedinca i jednostavno društvo s ograničenom odgovornošću
- objasniti i razlikovati vrste i način obavljanja obrta
- analizirati i objasniti uvjete za obavljanje obrta
- analizirati, objasniti i kritički prosuđivati odgovornost obrtnika za obveze
- definirati, objasniti i razlikovati razloge i uvjete za prijenos, mirovanje i prestanak obrta
- objasniti i usporediti institucionalno okruženje na lokalnoj razini, odnosno ulogu krovne asocijacije obrtnika (Hrvatska obrtnička komora, područne obrtničke komore, udruženje obrtnika)
- identificirati relevantna pravna pitanja i samostalno kritički analizirati i argumentirati stajališta i mišljenja tužitelja, tuženika i nadležnih sudova
- zauzeti vlastito stajalište o donesenoj sudskoj odluci.

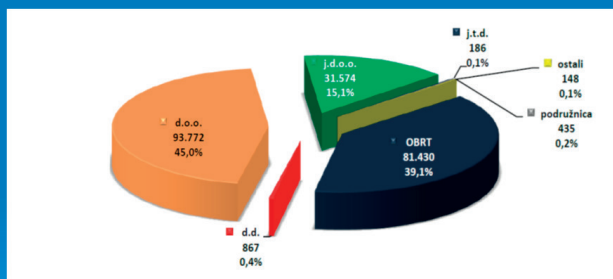

Izrada materijala za samostalno učenje

Radi postizanja planiranih ishoda učenja izrađena je *power point* prezentacija u kojoj se detaljno obrađuje pravno uređenje obrta u Republici Hrvatskoj. Na odgovarajućim dijelovima *power point* prezentacije, studente se upućuje na dodatni materijal za proširivanje znanja, stavljanjem poveznice putem koje se dolazi do potrebnog materijala. Na kraju prezentacije izričito se navode materijali potrebni za samostalno učenje i izradu zadatka.

4

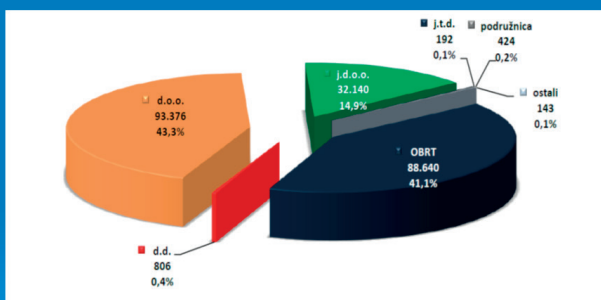
Aktivna trgovačka društva prema ustrojbenim oblicima i aktivni obrti – prosinac 2018.

IZVOR: Obrtništvo u brojkama XII/2018., Hrvatska obrtnička komora, veljača 2019., dostupno na https://www.hok.hr/sites/default/files/page-docs/2020-02/Obrtni%C5%A1tvo_u%20brojkama_%20OUB_XII_2018.pdf

5

Aktivna trgovačka društva prema ustrojbenim oblicima i aktivni obrti – prosinac 2019.

IZVOR: Obrtništvo u brojkama XII/2019., Hrvatska obrtnička komora, veljača 2020., dostupno na https://www.hok.hr/sites/default/files/page-docs/2020-03/Obrtni%C5%A1tvo_u%20brojkama_%20OUB_XII_2019.pdf

Slika 4.: Dijelovi *power point* prezentacije s poveznicama kojima se upućuje na dodatne izvore za proširivanje znanja

Materijali za učenje i izradu zadatka

73

- Power point prezentacija „Pravno uređenje obrta u Republici Hrvatskoj” objavljena na Merlinu
- Zakon o obrtu, Narodne novine br. 143/13
- Internetske stranice:
  - Hrvatska obrtnička komora, <https://www.hok.hr/>
  - Obrtnička komora Rijeka, <https://www.obrtnicka-komora-rijeka.hr/obrtnicka-komora-pgz>
  - Udruženje obrtnika Rijeka, <http://obrtnici-rijeka.hr/udruzenje/>
  - Obrtni registar, <https://pretrazivac-obrta.gov.hr/pretraga.htm>
  - IUS-INFO, <https://www.iusinfo.hr/>

Materijali za učenje i izradu zadatka

74

- Dopunski materijali:
  - 1. Barbić, Jakša, Pravo društava, Knjiga prva - opći dio, Organizator, Zagreb, 2008., str. 164.-169., 229.-231.
  - 2. Grđan Franciska, Prikaz novog Zakona o obrtu, Pravo i porezi, br. 1, 2014., str. 29.-35.
  - 3. Grđan, Franciska, Osnivanje obrta – statusnopravni aspekti, RRIF, br. 11., 2004., str. 109.-119.
  - 4. Kačer, Hrvoje, Odluka Ustavnog suda RH u vezi odgovornosti obrtnika za obveze, Pravo i porezi, br. 6., 2010., str. 47.-52.
  - 5. Parać, Zoran, Trgovac - tko je i tko bi mogao (trebao) biti, Pravo u gospodarstvu, vol. 40, br. 6, 2001.
  - 6. Petrović, Siniša, Pravni oblici pravnih osoba za obavljanje djelatnosti, u: Parać, Z., Petrović, S., Miladin, P., Markovinović, H., Hrabar, D. (ur.), Liber amicorum Jakša Barbić, Zbornik radova povodom 70. rođendana akademika Jakše Barbića, Zagreb, 2006.
  - 7. Petrović, Siniša, Obrt – pojam, djelatnosti, pravni oblik, odgovornost u: Uzelac, A., Garašić, J., Maganić, A. (ur.), Djelotvorna pravna zaštita u pravičnom postupku: izazovi pravosudnih transformacija na jugu Europe: Zbornik radova u čast 70. rođendana prof.dr.sc. Mihajla Dike, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013., str. 1067.-1081.

Slika 5.: Dijelovi power point prezentacije s navođenjem materijala za učenje i izradu zadatka

Objavlivanje materijala za samostalno učenje

Kako bi se studenti mogli pripremiti za najavljeno predavanje nastavne cjeline, na Merlinu je pet dana prije predavanja objavljena *power point* prezentacija u kojoj su navedeni materijali za samostalno učenje i za izradu zadatka.

Prezentiranje sadržaja materijala za samostalno učenje

Sadržaj nastavne cjeline prezentiran je na platformi za učenje i poučavanje na daljinu Merlin, u realnom vremenu prema objavljenoj satnici.

Izrada zadatka za provjeru

Na podlozi objavljenih materijala za samostalno učenje i održanih predavanja izrađen je zadatak za provjeru koji je studentima objavljen na Merlinu.

Zadatak br. 2 izvan nastave 8%

Poštovani studenti,

sukladno najavi na predavanjima umjesto terenske nastave zadatak će vam se zadaci kojima ćete moći ostvariti bodove izvan nastave (25 %).

U privitku se nalazi drugi zadatak koji ukupno nosi 8 %, a koji se odnosi na analizu presude iz područja obrta.

Zadatak je postavljen u obliku zadaće koju predajete putem Merlina u zadanom roku.

doc. dr. sc. Antonija Zubović

Zadaća br. 2 izvan nastave 8%

U privitku se nalaze upute za rješavanje zadatka te obrazac analize presude koji studenti trebaju koristiti prilikom analize. Zadatak nosi 8 %. Rok za predaju zadaće je **21. prosinac 2020. godine**. Zadaća se predaje putem Merlina.

doc. dr. sc. Antonija Zubović

Zadatak se rješavao na način da je svaki student analizirao jednu presudu iz područja obrta. Kako bi se postigli svi planirani ishodi učenja studenti su upućeni sami pronaći presudu koja će biti predmet analize. Presudu su bili dužni analizirati koristeći priloženi obrazac. Uz obrazac analize presude studenti su bili dužni priložiti i analiziranu presudu. Definiran je rok za predaju zadaće. Zadaća se mogla predati putem Merlina. Pravilnom izradom zadatka studenti su mogli ostvariti 8 %.

OBRAZAC ZA ANALIZU PRESUDE	
IME I PREZIME	
JMBAG	
Broj predmeta:	
Tužitelj:	
Tuženik:	
Nadležan sud:	
Predmet spora:	
I.	Navesti zašto je određeni sud nadležan za rješavanje predmeta spora
II.	Činjenični opis predmeta
III.	Citirati propise čija je primjena sporna (članak, zakon, puni tekst spornog zakonskog članka)
IV.	Dispozitiv odluke (što u bitnome određuje)
V.	Navodi tužitelja
VI.	Navodi tuženika
VII.	Stajalište suda – obrazloženje odluke
VIII.	Vlastito mišljenje
	a) Istaknite najjači/e argument(e) tužitelja
	b) Istaknite najjači/e argument(e) tuženika
	c) Kako biste presudili da ste u poziciji suda?
Prilog – presuda	

Slika 6.: Obrazac za analizu presude korišten u izradi zadatka

Povratna informacija

Budući da su studenti svoju zadaću mogli predati putem platforme za udaljeno učenje i poučavanje Merlin, na isti im je način dana i povratna informacija o dostavljenom zadatku. U postavkama ocjenjivanja zadatke omogućeno je nadograđivanje zadatke, kako bi studenti mogli ostvariti maksimalan broj bodova. Mogućnost za ispravak zadatke studenti imaju do kraja semestra.

Primjer povratne informacije:

Poštovana kolegice, kvalitetno ste analizirali presudu držeći se priloženog obrasca. Jasno ste se osvrnuli na sva obrađena pitanja te argumentima potkrijepili vlastito stajalište. Za izrađeni zadatak ostvarili ste maksimalan broj bodova – 8 %.

Primjer povratne informacije kada nije ostvaren maksimalan broj bodova:

Poštovana kolegice, na temelju dostavljene analize presude vidljiv je uloženi trud u obradi postavljenih pitanja. Za izrađenu analizu ostvarili ste 6 %. Za ostvarivanje maksimalnog broja bodova potrebno je vlastito mišljenje potkrijepiti argumentima te ga detaljnije obrazložiti. Dakle, ne samo navesti da se slažete s mišljenjem i stajalištem suda u donesenoj presudi, već je potrebno navesti vlastite argumente i vlastita mišljenja kod davanja odgovora na pitanje: Kako biste presudili da ste u poziciji suda?. Ispravljeni rad možete dostaviti putem Merlina do kraja semestra.

Korištena literatura:

1. Boud, D. (1995). *Implementing Student Self-Assessment*. HERDSA Green Guide No. 5.
2. Cuesta, L. (2010). *The Design and Development of Online Course Materials: Some Features and Recommendations*. Profile, 12(1), 181-201. Preuzeto 30.10.2020. s mrežne stranice <http://www.scielo.org.co/pdf/prf/v12n1/v12n1a12.pdf>
3. Jayaram, K. i Dorababu, K. K. (2015). *Self Learning Materials in Distance Education System*. International Journal of Current Research, 7(10), 21929-21934. Preuzeto 30.10.2020. s mrežne stranice <https://www.journalcra.com/sites/default/files/issue-pdf/10933.pdf>
4. Kember, D. i Murphy, D. (1992). *Tutoring Distance Education and Open Learning Courses*. HERDSA Green Guide No. 12.
5. Race, P. (1998). *500 Tips for Open and Flexible Learning*. London: Kogan Page.
6. Wade, W. i dr. (1994). *Flexible Learning in Higher Education*. London i Philadelphia: Kogan Page.

5. VREDNOVANJE ISHODA UČENJA NA PRAVNIM STUDIJIMA

Ishodi učenja:

- provesti vrednovanje postignuća studenata i pritom konstruktivno povezati ishode učenja i metode procjenjivanja,
- predložiti kriterije ocjenjivanja i način oblikovanja konačne ocjene te
- odrediti i analizirati principe koji usmjeravaju postupke vrednovanja i ocjenjivanja.

Uvodna razmatranja

Većina nastavnika ističe da je proces vrednovanja i ocjenjivanja stečenoga znanja studenata jedan od najsloženijih poslova u okviru njihove nastavne djelatnosti. Taj se proces barem dijelom može olakšati praćenjem temeljnih spoznaja i preporuka o procesu vrednovanja (procjenjivanja, ispitivanja) i ocjenjivanja ishoda učenja s posebnim osvrtom na odabir primjerenih metoda vrednovanja. Često se ističe da nekoliko sati posvećenih poboljšanju postupaka vrednovanja postignuća studenata može više utjecati na poboljšanje kvalitete učenja i nastave, negoli dvostruko više sati koji se ulože u poboljšanje sadržaja kolegija, prezentacije materijala ili korištene nastavne tehnologije.

U aktualnim didaktičkim udžbenicima vrednovanje se određuje kao skup postupaka kojima nastavnik utvrđuje uspješnost realiziranih ishoda učenja studenata. Ocjenjivanje je postupak opisivanja uspješnosti postignuća nekim dogovorenim sustavom jedinica - ocjenama. Ocjene se definiraju kao utvrđena mjera realizacije ishoda učenja izražene u različitom referentnom obliku.

Najčešće se spominju tri različita tipa vrednovanja:

- *Dijagnostičko*. Prikupljaju se podatci o stečenom znanju prije početka formalnog obrazovanja, kako bi nastavnici dobili informaciju o početnom predznanju studenata i donijeli odluku o primjerenim strategijama poučavanja. Često se naziva i vrednovanje za učenje.
- *Formativno*. Prikupljaju se podatci o stečenom znanju tijekom procesa obrazovanja, kako bi nastavnici donijeli odluku o eventualnim prilagodbama metoda poučavanja, a studenti o pristupima učenju. Često se naziva vrednovanje kao učenje.
- *Sumativno*. Prikupljaju se podatci o stečenom znanju nakon procesa obrazovanja koji rezultiraju ocjenom i nakon kojeg se dobiva podatak o postignutoj razini uspješnosti realizacije ishoda učenja. Često se naziva vrednovanje naučenoga.

U praksi visokog obrazovanja često se raspravlja o dva različita načina ocjenjivanja i nastoji se utvrditi koji način valja primjenjivati u određenim situacijama: apsolutnom (kriterijskom) i relativnom (normativnom). Apsolutno ocjenjivanje provodi se u odnosu na unaprijed zadane kriterije, dok se relativno ocjenjivanje provodi u odnosu na postignuća unutar određene grupe studenata.

Nerijetko će se i studenti i nastavnici složiti da u procesima vrednovanja postoji niz problema i teškoća koje u praksi još nisu odgovarajuće riješene. Najčešće kritike upućuju se nastavnicima zbog nedostatka (ili nejasno postavljenih) kriterija ocjenjivanja i procjenjivanja, neobjektivnosti, nedosljednosti ili nepravednosti. Iako se procjenjivanje i ocjenjivanje često naziva specifičnim mjernim postupkom u kojem je nastavnik često i mjeritelj i mjerni instrument, postoji niz elemenata koji ove postupke mogu znatno poboljšati.

Stručnjaci se slažu da adekvatnom postupku procjenjivanja i ocjenjivanja prethodi temeljito promišljanje o tri ključna pitanja: zašto, kako i što vrednovati. Prvo se pitanje odnosi na svrhu vrednovanja, drugo na metode vrednovanja, a treće na sadržaj vrednovanja.

Određivanje svrhe procjenjivanja

Postupci procjenjivanja ishoda učenja studenata planiraju se iz različitih razloga, pružaju informacije različitim interesnim grupama i služe kao podloga za donošenje različitih odluka. Važno je promišljati o navedenim razlozima i prepoznati na koji način valja pristupiti postupku vrednovanja u određenom kontekstu.

Selekcija za nastavak obrazovanja. Nakon jednoga završenog ciklusa obrazovanja ocjene informiraju o uspješnosti realiziranih ishoda učenja. Pri prelasku na iduću razinu obrazovanja, stečene se ocjene razmatraju kao jedan od kriterija prema kojem će se izraditi rang liste za ulazak na studij.

Motivacija za učenje. Studenti su često uglavnom ekstrinzično motivirani za učenje zbog želje da „polože ispit“ i ostvare svoje studijske obveze. Dolazeći ispiti su ključni razlozi koji će ih potaknuti na učenje, pa je važno promišljati o tome pristupaju li učenju na primjereni način i hoće li odabrani pristup rezultirati dubinskim učenjem i željenom razinom ovladavanja ishoda učenja.

Usmjeravanje učenja. Pripremajući se za proces vrednovanja znanja, studenti će donositi odluke o načinu prema kojem će pristupiti učenju. Zbog toga je važno promišljati o primjerenim postupcima vrednovanja koji će studente usmjeriti na željene pristupe učenju. Primjerice, ako se provjera temelji isključivo na zadacima objektivnog tipa, studenti će vrlo vjerojatno pristupati memoriranju informacija i učenju napamet.

Korekcija pogrešaka. Na temelju povratne informacije o postignutoj razini uspješnosti, studenti će naučiti ispravljati pogreške nastale u procesu učenja.

Certificiranje učenja. Stečena ocjena daje informaciju o postignutom uspjehu tijekom određene faze obrazovanja, a koju će potom razmatrati i koristiti različiti subjekti kojima se studenti obraćaju. Tako se, primjerice, ocjene razmatraju u postupcima dodjeljivanja stipendija, stjecanja prava na studentski smještaj i mnogim drugim situacijama. Vodeći računa o ovoj svrsi procjenjivanja i ocjenjivanja, nastavnici preuzimaju odgovornost da su ove postupke proveli objektivno, pravedno i dosljedno te osigurali studentima ravnopravno natjecanje u različitim situacijama u kojima se ocjene razmatraju kao ključne informacije na temelju kojih se donose odluke.

Dijagnoza potreba za daljnjim obrazovanjem. Studenti mogu planirati sljedeću fazu obrazovanja ili rada o kojoj će dijelom odlučivati i na temelju uvida u postignuti uspjeh tijekom završene faze obrazovanja.

Evaluacija nastave. Distribucija ocjena može pružiti korisnu povratnu informaciju nastavniku o ostvarivanju ciljeva svoje nastave. Ako su ocjene ekstremno ili neočekivano visoke ili niske na razini cijele grupe, nastavnik će vjerojatno promišljati o primjerenosti korištenih kriterija ocjenjivanja, adekvatnosti odabranih nastavnih metoda, potrebi za prilagodbom nastavnog sadržaja ili nekim drugim postupcima kojima može revidirati određene aspekte svoje nastavne prakse.

Prikaz različitih metoda vrednovanja

U navedenoj tablici prikazane su najčešće korištene metode vrednovanja rezultata učenja. U praksi se najčešće spominju dvije ključne kategorije metoda vrednovanja: usmeno i pisano. Unutar svake kategorije moguće je primijeniti različite tipove zadataka. Važno je da su odabrana metoda, odnosno pripadajući tipovi zadataka usmjereni na procjenu željenih nastavnih ciljeva i očekivanu razinu postignuća.

Najčešći tipovi zadataka:

- Zadatci objektivnog tipa
  - zadatci s jednim ili više kratkih odgovora
  - zadatci alternativnog izbora
  - zadatci nadopunjavanja
  - zadatci supstitucijskog tipa
  - zadatci višestrukog izbora
  - zadatci sređivanja po određenom kriteriju
  - zadatci povezivanja (udruživanja).
- Zadatci esejskog tipa
- Problemski zadatci

U sljedećoj tablici mogu se uočiti rezultati analize različitih metoda vrednovanja prema nekoliko kriterija, što može pomoći nastavnicima da razmotre realne uvjete u kojima provode vrednovanje i donesu odluku o primjeni one metode koja u najboljoj mjeri uvažava sve mogućnosti i ograničenja s kojima se suočavaju u praksi.

VRSTA ZADATAKA/ KRITERIJI:	ZADATCI OBJEKTIVNOG TIPA	ZADATCI ESEJSKOG TIPA	PROBLEMSKI ZADATCI	NEKI DRUGI TIP ZADATAKA (NAVEDITE)
1. Što mjere (koje ishode učenja)?	Činjenično znanje, razumijevanje.	Razumijevanje, rješavanje nekih vrsta problema, kompleksne vještine, organizacija ideja, vještine izražavanja.	Razumijevanje problema, vještina rješavanja problema.	
2. Koliki je obuhvat nastavnog sadržaja?	Ograničeni obuhvat.	Veliki obuhvat.	Veliki obuhvat.	
3. Kakav se tip učenja potiče kod studenata (dubinski, površinski, učenje napamet itd.)?	Potiče učenje specifičnih činjenica, može poticati razumijevanje.	Potiče učenje većih jedinica, organizaciju i integraciju ideja.	Potiče učenje specifičnih činjenica, može poticati razumijevanje.	
4. Kakav je postupak izrade pitanja?	Veliki broj pitanja čije je sastavljanje teško i vremenski zahtjevno.	Potrebno malo pitanja, relativno laka priprema.	Osrednji broj pitanja, sastavljanje teško i vremenski zahtjevno.	
5. Kakva je kontrola odgovora?	Moguće prepisivanje i pogađanje.	Onemogućava prepisivanje, pogađanje svedeno na minimum.	Pogađanje svedeno na minimum.	
6. Kakav je postupak ispravljanja/ bodovanja?	Objektivno i brzo, lako.	Sporo, zahtjevno i ovisi o pojedinom tipu zadatka.	Objektivno, brzina ovisi o kriteriju.	

7. Ako želite, dodajte još neki kriterij za usporedbu i analizirajte

Osim navedenih, može se oblikovati još čitav niz različitih tipova zadataka kojima se provjerava kvaliteta realizacije određenih ishoda učenja. U tablici su navedeni neki primjeri iz nastave prava koji mogu poslužiti kao ilustracija i poticaj za oblikovanje zadataka primjerenih različitim predmetima i sadržajima.

METODE PROCJENJIVANJA	PRIMJER ZADATKA / UPUTE:
Analiza podataka	Koristeći podatke o provedenim postupcima preuzimanja u Republici Hrvatskoj analizirajte učestalost korištenja bankarske garancije u postupcima preuzimanja.
Bibliografija	Napravite anotiranu bibliografiju na temu „Glasovanje putem punomoćnika na glavnoj skupštini dioničkog društva“, kako biste prikazali ključnu literaturu iz navedenoga područja. Uključite barem 10 izvora i obradite u 50 riječi svaki izvor literature.
Demonstracija	Demonstrirajte zvučni znak koji je registriran kao žig (zvučni žig).
Disertacija	Izradite disertaciju na temu „Stjecanje glasačke kontrole nad uvrštenim društvom“ u skladu s uputama za izradu studentskih pisanih radova za studente doktorskog studija bazirajući se na tri temeljna načina stjecanja glasačke kontrole – stjecanje kontrole kroz postupak preuzimanja, stjecanje kontrole odstupanjem od načela „jedna dionica – jedan glas“ i stjecanje kontrole stjecanjem punomoći za glasovanje na glavnoj skupštini.
Dnevnik	Vodite svoj refleksivni dnevnik o obavljenoj praksi na sudu, u trgovačkom društvu i kod odvjetnika. U refleksivnom dnevniku istaknite i kritički prosudite uočene prednosti, slabosti, prijetnje i prilike toga trgovačkog društva (SWOT analiza) na temelju neposrednog uvida u poslovanje trgovačkog društva kroz upoznavanje s njegovom djelatnošću, djelatnicima, temeljnim pravnim aktima, praksom sindikalnog organiziranja i sl.

Istraživanje	Provedite istraživanje o učestalosti korporativne akcije <i>squeeze outa</i> na hrvatskom tržištu kapitala.
Izračun	Prema podacima objavljenima na mrežnoj stranici Zagrebačke burze izračunajte promjene u cijeni dionica društva <i>Liburnia Riviera Hoteli</i> d.d. prije i nakon ponude za preuzimanje.
Izvešće	Napišite izvješće o obavljenoj praksi kod odvjetnika prema priloženom obrascu.
Opservacija	Promatrajte dva slučaja suđenja na trgovačkom sudu iz područja prava društava. Jedan ćete slučaj prikazati na seminaru, s osobitim osvrtom na analizu dokaza.
Pojmovnik	Izradite pojmovnik u kojem ćete objasniti 20 do 25 ključnih termina iz područja izvora trgovačkog prava.
Poster	Predstavite rezultate istraživanja na posteru, koristeći upute <i>International Scientific Conference on Social Sciences</i> .
Revizija, pregled	Pregledajte sudsku praksu Visokog trgovačkog suda Republike Hrvatske iz ugovora o kreditu i obradite tri sudske odluke u kojima je Visoki trgovački sud RH potvrdio odluku Trgovačkog suda.
Studij slučaja	Analizirajte slučaj rješavan pred Sudom Europske unije - C-338/14 iz područja ugovora o trgovinskom zastupanju. U analizu uključite i mišljenje nezavisnog odvjetnika (<i>Advocate general</i>). Rezultate analize prezentirat ćete na seminaru iz <i>Trgovačkog prava</i> u dogovorenom terminu.

Česta primjena u nastavi prava: vrednovanje putem zadatka esejskog tipa

Vrednovanje uspješnosti realizacije ishoda učenja putem zadataka esejskog tipa često se prakticira na mnogim predmetima u sklopu pravnih studija, a upravo ovim tipovima zadataka često se upućuje kritika vezana za subjektivnost u ocjenjivanju, manjak kriterija i nepravednost. Pažljivim planiranjem može se osigurati objektivnost, dosljednost, pravednost i jasnoća vrednovanja putem zadataka esejskog tipa. Valja naglasiti da se sve navedene preporuke jednako mogu primijeniti i na provođenje usmenih ispita.

Zadatci esejskog tipa unaprijed su planirani dijelovi pisanog materijala u kojem studenti iskazuju rezultate učenja / promišljanja. To mogu biti duže ili kraće pisane kompozicije, a očekivanu duljinu odgovora možete najaviti određenim ograničenjem (u broju stranica, riječi ili znakova). Važno je unaprijed predvidjeti (poželjne) vještine i kognitivne procese potrebne za pisanje odgovora. U kontekstu Bloomove taksonomije, zadatci esejskog tipa najbolje su sredstvo za poticanje studenata na više razine promišljanja o sadržaju. Kada se oblikuju zadatci esejskog tipa, važno je pažljivom formulacijom naglasiti željeni pristup nastavnom sadržaju i jasno obznaniti svoja očekivanja o vrsti i količini informacija koje će se vrednovati. Primjerice, studenti bi već iz načina na koji je zadatak oblikovan trebali biti u stanju odrediti razliku između glavnih i sporednih informacija koje će se vrednovati. U sljedećoj tablici mogu se uočiti neke tipične formulacije.

ČESTE FORMULACIJE ZADATAKA ESEJSKOG TIPA	PRIMJERI ZADATAKA/PITANJA IZ PODRUČJA PRAVA	TIPOVI ISHODA UČENJA KOJI SE PROVJERAVAJU
Opiši ili objasni	Objasnite temeljna obilježja instituta dobrotvoljne ponude za preuzimanje.	Ovakva se pitanja koriste za procjenjivanje nižih razina Bloomove taksonomije (razumijevanje sadržaja).
Usporedi ili suprotstavi	Usporedite mogućnost primjene protupreuzimateljskih mjera u europskom, hrvatskom i američkom pravu.	Ovakva pitanja ne zahtijevaju iznošenje vlastitih stajališta studenata, već iznošenje navoda iz stručne literature. Uspješniji studenti mogu dati zaključak koji sumira njihove pozicije o razlikama.
Esejski zadaci usmjereni na rješavanja problema	Određeni dioničar drži 15 % dionica s pravom glasa kao svoje i 7 % dionica s pravom glasa kao povjerenik za drugu osobu. Pritom on po osnovi posljednjih dionica može ostvarivati pravo glasa samostalno, bez uputa dioničara za koga ih drži. Objasnite bi li imao obvezu objaviti ponudu za preuzimanje ako bi naknadno stekao još 5 % dionica s pravom glasa kao plodouživatelj.	Studenti koriste raspoložive informacije radi stvaranja novog teksta.
Procijeni	Procijenite u kojem bi pravcu mogla ići izmjena regulatornog okvira uređenja postupka preuzimanja <i>de lege ferenda</i> .	Traženje procjena pretpostavlja da su studenti upoznati s dokazima i argumentima, ali to nije primarni cilj, već da te dokaze i argumente iskoriste za davanje procjene. Ovdje valja voditi računa da studenti za pripremu odgovora ne koriste informacije koje su im otprije dostupne ili pripremljene, jer u tom slučaju se radi o iznošenju činjenica, a ne o sposobnosti korištenja informacija za davanje procjena.

Kako se procjenjuje kvaliteta odgovora na zadatke esejskog tipa

Prvi korak koji valja provesti prije vrednovanja kvalitete odgovora na zadatke esejskog tipa je odrediti kriterije koji će se vrednovati. Kriteriji mogu biti različiti i nastavnik mora samostalno donijeti odluku o onima koji će biti predmet vrednovanja. Nakon odluke o kriterijima, nastavnik mora voditi računa o tome da su studenti otprije osposobljeni za demonstriranje znanja prema svim navedenim kriterijima. Neki od kriterija mogu biti sljedeći:

- **Sadržaj.** Važno je unaprijed odrediti i najaviti koju vrstu sadržaja, odnosno informacija će se honorirati tijekom postupka vrednovanja. Primjerice, to mogu biti informacije iz stručne literature (citati, parafraze, definicije, interpretacije itd.), informacije iz izvora koji su studenti morali samostalno pročitati, informacije iz dnevnog tiska, podatci koje su studenti samostalno prikupili, informacije koje odražavaju osobne stavove studenata i sl.

- **Osobni ili kritički osvrt.** Ako se planira honorirati osobni osvrt na zadanu temu, student mora biti ranije poučen tehnikama oblikovanja osobnog / kritičkog osvrta. Primjerice, studenti moraju biti vješti u oblikovanju argumenata, dokaza, navođenju primjera i sl.

- **Struktura.** Nastavnik možda želi uočiti da je student u stanju dobro strukturirati odgovor i prezentirati ga u skladu sa željenom strukturom. Različiti tipovi pitanja mogu tražiti odgovore prema određenoj strukturi, pa je dobro da studenti unaprijed znaju željenu strukturu odgovora.

Primjeri različite strukture odgovora:

Klasična struktura: rasprava o temi podijeljena je na glavne kategorije i potkategorije.

Usredotočenost na problem: predstavi se problem i ponude rješenja.

Komparativna struktura: ponude se različite perspektive, modeli ili područja i međusobno se uspoređuju po određenim točkama.

Sekvencijalna struktura: lanac pojašnjavanja početne ideje koji vodi prema rješenju ili otkriću.

Struktura disertacije: izjava koja se opovrgava ili prihvaća pomoću argumenata, dokaze ili spekulacije.

- **Originalnost.** Ako se honorira originalnost, studentima se mora ranije dati prilika da promisle o sadržaju, odnosno temi zadatka esejskog tipa, kako bi na vrijeme prikupili informacije i odredili na koji način se prikupljene informacije mogu upotrijebiti na novi način.

Drugi korak koji valja provesti jest odrediti raspon udovoljavanja zahtjevima prema svakom kriteriju. Taj raspon može biti izražen nekom ljestvicom prema kojoj nastavnik može odrediti nekoliko različitih stupnjeva uspješnosti, pri čemu je važno da nastavnik realno procijeni svoju sposobnost uočavanja razlike između pojedinih stupnjeva. U ovom je slučaju najbolje koristiti opisnice prema kojima se unaprijed definira očekivani raspon (primjerice, ako se koristi raspon od pet stupnjeva, jednostavne opisnice mogu glasiti ovako: uopće ne udovoljava kriteriju, minimalno udovoljava kriteriju, djelomično udovoljava kriteriju, u velikoj mjeri udovoljava kriteriju, potpuno udovoljava kriteriju).

Kako odrediti raspon udovoljavanja zahtjeva prema pojedinim kriterijima?

Primjeri:

Struktura

Jasna struktura   Konfuzna struktura

Informacije

Dostatna količina   Nedostatna količina

Relevantne   Irelevantne

Kritički osvrt

Utemeljen na argumentima   Nije utemeljen na argumentima

Treći korak koji valja provesti je unaprijed odrediti ukupni udio, odnosno važnost svakoga kriterija u sveukupnom vrednovanju zadatka esejskog tipa. Takvu odluku nastavnik samostalno donosi s obzirom na svrhu procjenjivanja i logiku sadržaja predmeta iz kojeg se provodi vrednovanje.

KRITERIJ	UDIO
Struktura i usustavljenost teksta	%
Količina relevantnih / stručnih informacija	%
Kvaliteta kritičkog osvrta	%
Raznovrsnost izvora informacija	%
Izvornost	%
Nešto drugo	%
UKUPNO	100 %

Četvrti korak uglavnom je matematičke prirode, a odnosi se na pripisivanje bodova za svaki kriterij, odnosno za svaku razinu uspješnosti odgovora prema pojedinom kriteriju. Time nastavnik u svakom trenutku može obrazložiti svoj način vrednovanja i konačnu ocjenu koju je student postigao, a vrednovanje zadataka esejskog tipa u potpunosti objektivizirati.

Konstruktivno povezivanje različitih tipova ishoda učenja i metoda vrednovanja

Svaki nastavnik mora pažljivo promisliti koje tipove ishoda učenja želi provjeriti i potom u obliku konačne ocjene certificirati razinu uspješnosti njihove realizacije. U sljedećoj tablici prikazan je skraćeni popis različitih tipova ishoda učenja i neke metode vrednovanja koje su u većoj ili manjoj mjeri primjerene procjeni njihove realizacije.

Ishodi učenja / metode procjenjivanja (prilagođeno prema: Nightingale, 1996.)	Pisanje članka, pregled literature	Zadatci esejskog tipa	Praktični zadatci	Zadatci objektivnog tipa	Studij slučaja	Prezentacije
Kritičko mišljenje i davanje procjene <i>Davanje argumenata, refleksija, vrednovanje, procjenjivanje.</i>	+	+			+	
Rješavanje problema, planiranje <i>Identificiranje problema, opis problema, prikupljanje podataka, analiza podataka, primjena informacija itd.</i>			+		+	
Demonstriranje poznavanja činjenica, razumijevanje pojmova <i>Opisivanje, objašnjavanje, povezivanje, uspoređivanje itd.</i>	+	+		+	+	
Izvođenje procedura, demonstriranje tehnika <i>Postupanje prema uputama, izrada zadataka, izvođenje vježbi itd.</i>			+		+	

Prikupljanje informacija, korištenje informacija <i>Pronalaženje i organizacija informacija, opažanje i interpretacija podataka, prikaz i parafraziranje informacija itd.</i>	+	+	+		+	
Komunikacijske vještine <i>Oblikovanje i prijenos informacije u pisanom i usmenom obliku, prezentiranje, uvjeravanje, postavljanje pitanja, davanje povratnih informacija itd.</i>			+		+	+

Nekoliko preporuka nastavnicima za uspješniju provedbu procesa procjenjivanja i ocjenjivanja

Preporučuje se da nastavnici dobro analiziraju navedene preporuke kako bi što bolje organizirali i proveli postupke vrednovanja i ocjenjivanja.

1. Poštujte temeljne pretpostavke dobrog procjenjivanja

Procjenjivanje započinje s jasno definiranim rezultatima učenja (studenti moraju znati što se od njih očekuje na kraju kolegija).

Procjenjivanje mora biti sastavni dio programa kolegija (proces nastave moraju biti u funkciji pripreme za ispit).

Procjenjivanje mora biti valjano (mora vrednovati jesu li studenti postigli očekivane rezultate).

Dobro je koristiti različite metode procjenjivanja (različiti rezultati učenja ispituju se različitim metodama).

Procjenjivanje mora biti potpuno (važno je procijeniti jesu li studenti postigli sve temeljne rezultate).

Procjenjivanje mora usmjeravati učenje studenata (poznavanje metoda procjenjivanja usmjerit će način na koji će se studenti pripremati za ispit).

Metode procjenjivanja određuju rezultate učenja (primjerice, usmeni ispiti nagrađuju zapamćivanje, eseji nagrađuju istraživanje i čitanje; grupni projekti nagrađuju učinkovitu suradnju i sl.).

Procjenjivanje mora biti objektivno (ne smije dopuštati subjektivne, pristrane odluke).

2. Vodite računa o principima koji usmjeravaju procjenjivanje i ocjenjivanje

Potrebno je osigurati da procesi vrednovanja potiču i nagrađuju željene aktivnosti i rezultate učenja. Jedan od najvažnijih aspekata dobro planiranog vrednovanja jest što pomaže studentu da prepozna važnije dijelove gradiva, odnosno važnije ciljeve postavljene u tom kolegiju. U tom će se slučaju student u procesu učenja usredotočiti upravo na njih. Ovaj pristup potvrđuje valjanost procesa vrednovanja. Iako se događa da je važnije dijelove gradiva (odnosno važnije ciljeve kolegija) teže vrednovati, pa se u praksi pribjegava fokusiranje na one koje je lakše vrednovati, iako možda i nisu najvažniji, preporuča se ulaganje dodatnog napora u cilju poticanja studenata da se fokusiraju na važno.

Važno je razlikovati temeljna znanja od dodatnih. U većini kolegija postoje znanja i vještine koji su temeljni i neophodni uvjeti za uspješno polaganje ispita. Njih je potrebno temeljito obuhvatiti u postupku vrednovanja postignuća. Svaki nastavnik

treba odrediti posebne zahtjeve koji studenti moraju zadovoljiti u određenom kolegiju i u skladu s time planirati način vrednovanja.

Potrebno je voditi računa o pitanjima opterećenja (nastavnika i studenta) u procesima vrednovanja. Nastavnici koji su preopterećeni zahtjevima oko procjenjivanja i ocjenjivanja postignuća studenata, teško će dati potpunu i temeljitu povratnu informaciju studentu. Studenti koji su preopterećeni ispitima pribjegavat će pronalaženju lakših načina polaganja ispita (koristiti manje poželjne strategije učenja) ili izgubiti motivaciju. Čimbenici koji utječu na studentsku percepciju opterećenja u procesima vrednovanja najčešće su broj ispita, vrsta angažmana koji se od njih očekuje u tom kontekstu, raspored ispita, doprinos pojedinog dijela ispita u oblikovanju konačne ocjene i sl. O ovim čimbenicima valja voditi računa pri planiranju satnice i rasporeda ispita.

Potrebno je utvrditi kriterije prema kojima će se vrednovati. Kriterije prema kojima će se vrednovati treba uspooredno koristiti u procesu ocjenjivanja studenata. Pritom valja paziti na dva elementa: na važnost onoga što se procjenjuje i na važnost onoga kako se procjenjuje. Pouzdanost procesa vrednovanja povećava se kad su oba elementa ravnopravno zadovoljena.

Studenti moraju biti upoznati sa svim zahtjevima procesa vrednovanja. Nastavnici moraju obznaniti svoja očekivanja od studenata u procesu vrednovanja. Primjerice, studentima valja reći koji su važniji dijelovi kolegija koji će ujedno imati i veću težinu u procesu vrednovanja. Ipak, valja pripaziti da ova strategija ne usmjeri studente na izbjegavanje manje važnih dijelova kolegija ili neke druge nepoželjne strategije učenja.

Studentima valja pružiti temeljitu povratnu informaciju o njihovom uspjehu. Student mora znati što znači ocjena koju je dobio na ispitu. Povratna informacija mora biti informativna, ukazujući na bolje i lošije rezultate. Također ga valja uputiti u načine poboljšanja postignutog rezultata. Pritom valja paziti da informacija ne oslabi motivaciju za učenje.

Kombiniranje ocjena postignute iz zadataka različite težine i važnosti mora biti pažljivo. Studenti tijekom rada na kolegiju često dobivaju nekoliko ocjena iz zadataka koji se međusobno razlikuju po zahtjevima, težini i važnosti. Pri formiranju konačne ocjene valja promisliti o mogućim načinima skaliranja svake komponentne ocjene i njenog udjela u formiranju konačne ocjene.

3. Nemojte činiti pogreške koje se često događaju nastavnicima pri procjenjivanju i ocjenjivanju

Osobna jednadžba. Tendencija da nastavnik standardno uzima u obzir iste komponente predmeta ocjenjivanja i iste kriterije za ocjenjivanje. Tako su neki ocjenjivači općenito strogi, umjereni ili blagi.

Halo-efekt. Tendencija u ocjenjivanju prema kojoj se pojedinac ocjenjuje u skladu

s općim dojmom i pod utjecajem je prethodnih informacija i rezultata. Na temelju tako stvorenog mišljenja o pojedincu procjenjuju se i svi sljedeći rezultati, pozitivno ili negativno.

Logička pogreška. Uži je oblik halo-efekta i javlja se onda kada nastavnik misli kako je znanje, a time i uspjeh u nekim predmetima nužno povezano, pa ocjenu u svom predmetu daje u skladu s ocjenom u srodnom predmetu. Javlja se i ako očekuje da će student, koji je jednom nešto dobro učinio, i drugi put biti uspješan.

Pogreška sredine. Tendencija da se nastavnik najčešće priklanja ocjenama iz sredine ocjenske ljestvice, neovisno o jasnim i velikim razlikama u postignuću studenata.

Pogreška diferencijacije. Očituje se u pretjeranom nastojanju nastavnika u razlikovanju studentskih postignuća, što dovodi do pretjeranog i nepotrebnog raščlanjivanja ocjena izvan dogovorenih okvira (+3, $\frac{3}{4}$, -4 i sl.).

Pogreška kontrasta. Tendencija koja se javlja pri uzastopnom procjenjivanju skupine uspješnijih studenata, nakon kojeg podcjenjuje rezultate manje uspješnih i obratno.

Prilagođavanje kriterija skupini studenata. Tendencija da se nastavnik u donošenju ocjene orijentira na skupinu u kojoj radi, pa tako u „slabijim“ skupinama ima jedan, a u „boljim“ drugi kriterij. U tom slučaju ocjena nije rezultat postignuća, već pripadnosti određenoj skupini.

Razlike u ocjenjivanju „glavnih“ i „sporednih“ predmeta. Tendencija da nastavnik prema osobnoj jednadžbi svrstava predmete na „važne“ i „nevažne“, „teže“ i „lakše“. To svrstavanje katkada niti približno ne odgovara složenosti strukture nastavnoga predmeta.

Razlika u ocjenjivanju na kraju obrazovnog razdoblja. Tendencija da se stav prema ocjeni mijenja na kraju različitih obrazovnih razdoblja, primjerice, nastavnici često postaju „blaži“ na kraju semestra, odnosno pri sumativnom vrednovanju.

4. Pogreške pri ocjenjivanju smanjit će se ako:

- što jasnije iskažete i operativno raščlanite nastavne ciljeve,
- procjenjujete svaki odgovor i rezultat odvojeno, neovisno o drugim rezultatima,
- učinite raspodjelu ocjena koje dajete i uočite moguće krajnosti,
- usklađujete ciljeve i kriterije s drugim ocjenjivačima,
- usmeno ispitivanje i ocjenjivanje provodite javno i dobro se za to pripremite,
- koristite različite tipove pitanja koja pokrivaju različite vrste i razine znanja,
- važnije ispite provodite u povjerenstvima te
- kombinirate subjektivne i objektivne načine ispitivanja.

5. Važno je osvjestiti, uočiti i kontrolirati neke opće ili specifične karakteristike studenata koje mogu pozitivno ili negativno utjecati na nastavnikovu procjenu:

- opće o znanje i predznanje o sadržaju,
- radne navike, marljivost, organizacija učenja,
- zanimanje za sadržaj i pozitivan stav prema nastavniku,
- bolje razvijene opće i specifične sposobnosti,
- objektivne mogućnosti i prilike u kojima student uči,
- neodređenost odgovora ili nejasnoća,
- lakoća i vještina jezičnog izražavanja,
- zamjećivanje nastavnikovih hotimičnih ili nehotičnih reakcija na svoje odgovore i
- emocionalna stabilnost.

PRAKTIČNI ZADATAK

- odredite ishod učenja (na razini nastavne jedinice) iz predmeta koji poučavate,
- osmislite metodu vrednovanja i precizirajte zadatke za studente,
- odredite kriterije prema kojima ćete ocjenjivati,
- za svaki kriterij utvrdite stupnjeve uspješnosti realizacije te
- analizirajte proces vrednovanja koji ste primijenili u skladu s preporukama za uspješno vrednovanje.

Praktični primjer vrednovanja ishoda učenja na predmetu Pravo preuzimanja

Predmet: Pravo preuzimanja (IX. semestar)

Ishod učenja:

Razlikovati i objasniti temeljne pojmove, načela i izvore prava preuzimanja dioničkih društava.

Metoda vrednovanja

Zadatci esejskog tipa

- Na koji je način u Zakonu o preuzimanju dioničkih društava iz 2013. godine definirano ciljno društvo?
- Usporedite definiciju ciljnog društva iz Zakona o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine s načinom na koji je ciljno društvo uređeno u Direktivi o ponudama za preuzimanje.
- Objasnite i usporedite načelo jednakog položaja dioničara u europskom, hrvatskom i američkom pravu.

Kriteriji vrednovanja i stupanj uspješnosti realizacije po pojedinim pitanjima

- Na koji je način u Zakonu o preuzimanju dioničkih društava iz 2013. godine definirano ciljno društvo?

Kriteriji vrednovanja:

- Potpunost definicije ciljnog društva.
- Točnost definicije ciljnog društva.
- Jasnoća kriterija za stjecanje svojstva ciljnog društva.

Potpunost definicije ciljnog društva

Stupnjevi uspješnosti realizacije:

- uopće ne udovoljava kriteriju – nije navedena definicija ciljnog društva
- djelomično udovoljava kriteriju – naveden je dio definicije (neki od kriterija) za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja
- potpuno udovoljava kriteriju – navedena je definicija koja sadrži sve elemente (kriterije) za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja.

Točnost definicije ciljnog društva

Stupnjevi uspješnosti realizacije:

- uopće ne udovoljava kriteriju – navedena je netočna definicija ciljnog društva
- djelomično udovoljava kriteriju – definicija je djelomično točna
- potpuno udovoljava kriteriju – navedena je točna definicija ciljnog društva.

Jasnoća kriterija za stjecanje svojstva ciljnog društvaStupnjevi uspješnosti realizacije:

- uopće ne udovoljava kriteriju – nisu jasno istaknuti kriteriji za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja (primjerice nije jasno istaknuto koji uvjeti moraju biti alternativno, a koji kumulativno ispunjeni)
- djelomično udovoljava kriteriju – samo je za određene kriterije navedeno moraju li biti alternativno ili kumulativno ispunjeni
- potpuno udovoljava kriteriju – jasno su navedeni svi kriteriji za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja.

KRITERIJ	UDIO	BODOVI
Potpunost definicije ciljnog društva	40 %	0,8
Točnost definicije ciljnog društva	40 %	0,8
Jasnoća kriterija za stjecanje svojstva ciljnog društva	20 %	0,4
UKUPNO	100 %	2

Točan odgovor glasi: 1. ciljno društvo je: a) dioničko društvo sa sjedištem u Republici Hrvatskoj: čije su dionice s pravom glasa uvrštene na uređeno tržište u Republici Hrvatskoj u smislu odredbi Zakona o tržištu kapitala ili čije su dionice s pravom glasa uvrštene na uređeno tržište države članice, a nisu uvrštene na uređeno tržište u Republici Hrvatskoj i b) dioničko društvo sa sjedištem u drugoj državi članici čije su dionice s pravom glasa uvrštene na uređeno tržište u državi članici

- Usporedite definiciju ciljnog društva iz Zakona o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine s načinom na koji je ciljno društvo uređeno u Direktivi o ponudama za preuzimanje.

Kriteriji vrednovanja:

- potpunost definicije ciljnog društva iz Zakona o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine i način na koji je ciljno društvo uređeno u Direktivi o ponudama za preuzimanje
- točnost definicije ciljnog društva iz Zakona o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine i načina na koji je ciljno društvo uređeno u Direktivi o ponudama za preuzimanje
- jasnoća kriterija za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja prema Zakonu o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine i Direktivi o ponudama za preuzimanje

- kvaliteta usporedbe kriterija za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja prema Zakonu o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine i Direktivi o ponudama za preuzimanje.

Potpunost definicije ciljnog društva iz Zakona o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine i način na koji je ciljno društvo uređeno u Direktivi u ponudama za preuzimanje.

Stupnjevi uspješnosti realizacije:

- uopće ne udovoljava kriteriju – nije navedena definicija ciljnog društva iz Zakona o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine niti način na koji je ciljno društvo uređeno u Direktivi o ponudama za preuzimanje
- djelomično udovoljava kriteriju – naveden je dio definicije (neki od kriterija) za stjecanje položaja ciljnog društva prema Zakonu o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine i Direktive o ponudama za preuzimanje
- potpuno udovoljava kriteriju – navedena je potpuna definicija ciljnog društva prema Zakonu o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine, kao i način na koji je ciljno društvo uređeno u Direktivi o ponudama za preuzimanje.

Točnost definicije ciljnog društva iz Zakona o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine i način na koji je ciljno društvo uređeno u Direktivi u ponudama za preuzimanje.

Stupnjevi uspješnosti realizacije:

- uopće ne udovoljava kriteriju – navedena je netočna definicija ciljnog društva iz Zakona o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine i način na koji je ciljno društvo uređeno u Direktivi u ponudama za preuzimanje
- djelomično udovoljava kriteriju – definicija iz Zakona o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine, kao i uređenje ciljnog društva u Direktivi o ponudama za preuzimanje djelomično je točno
- potpuno udovoljava kriteriju – navedena je točna definicija ciljnog društva iz Zakona o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine i način na koji je ciljno društvo uređeno u Direktivi u ponudama za preuzimanje.

Jasnoća kriterija za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja prema Zakonu o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine i Direktivi o ponudama za preuzimanje.

Stupnjevi uspješnosti realizacije:

- uopće ne udovoljava kriteriju – nisu jasno istaknuti kriteriji za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja (primjerice, nije jasno istaknuto koji uvjeti moraju biti alternativno, a koji kumulativno ispunjeni)
- djelomično udovoljava kriteriju – samo za određene kriterije je navedeno moraju li biti alternativno ili kumulativno ispunjeni

- potpuno udovoljava kriteriju – jasno su navedeni svi kriteriji za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja, dakle koji kriteriji mogu biti alternativno, a koji moraju biti kumulativno ispunjeni.

Kvaliteta usporedbe kriterija za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja prema Zakonu o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine i Direktivi o ponudama za preuzimanje.

Stupnjevi uspješnosti realizacije:

- uopće ne udovoljava kriteriju – nisu uspoređeni ili su netočno uspoređeni kriteriji za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja
- djelomično udovoljava kriteriju – dan je osvrt samo na neke aspekte različitosti uređenja u definiranju ciljnog društva (primjerice, samo na sjedište ciljnog društva ili samo na kriterij uvrštenja dionica)
- potpuno udovoljava kriteriju – dan je kvalitetan i jasan osvrt na sve kriterije za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja (i na sjedište ciljnog društva i na kriterij uvrštenja dionica).

KRITERIJ	UDIO	BODOVI
Potpunost definicije ciljnog društva	20 %	0,4
Točnost definicije ciljnog društva	20 %	0,4
Jasnoća kriterija za stjecanje svojstva ciljnog društva u postupku preuzimanja	10 %	0,1
Kvaliteta usporedbe kriterija za stjecanje položaja ciljnog društva u postupku preuzimanja	50 %	1
UKUPNO	100 %	2

Točan odgovor: Sukladno Zakonu o preuzimanju dioničkih društava iz 2009. godine ciljno društvo je dioničko društvo sa sjedištem u Republici Hrvatskoj: čije su dionice s pravom glasa uvrštene na uređeno tržište u Republici Hrvatskoj u smislu odredbi Zakona o tržištu kapitala ili dioničko društvo koje ima više od 100 dioničara i čiji temeljni kapital iznosi najmanje 30.000.000,00 kuna. Odredbe Direktive o ponudama za preuzimanje primjenjuju se na ponude za preuzimanje dionica onih društava na koje se primjenjuje pravo države članice EU-a kada su sve ili neke dionice uvrštene na uređeno tržište u jednoj ili više država članica EU-a (čl. 1. st. 1. Direktive o ponudama za preuzimanje).

- Objasnite i usporedite načelo jednakog položaja dioničara u europskom, hrvatskom i američkom pravu.

Kriteriji vrednovanja:

- potpunost odgovora
- točnost odgovora
- kvaliteta usporedbe načela jednakog položaja dioničara u europskom, hrvatskom i američkom pravu.

Potpunost odgovora

Stupnjevi uspješnosti realizacije:

- uopće ne udovoljava kriteriju – nije objašnjeno načelo jednakog položaja dioničara u svim traženim pravnim poredcima
- djelomično udovoljava kriteriju – objašnjeno je načelo u dva od tri tražena pravna poretka
- potpuno udovoljava kriteriju – objašnjeno je načelo jednakog položaja dioničara u svim pravnim poredcima.

Točnost odgovora

Stupnjevi uspješnosti realizacije:

- uopće ne udovoljava kriteriju – nije točno objašnjeno načelo u traženim pravnim poredcima
- djelomično udovoljava kriteriju – točno je objašnjeno načelo jednakog položaja dioničara u dva od tri tražena pravna poretka
- potpuno udovoljava kriteriju – točno je objašnjeno načelo jednakog položaja dioničara u svim pravnim poredcima.

KRITERIJ	UDIO	BODOVI
Potpunost odgovora	30 %	0,6
Točnost odgovora	30 %	0,6
Kvaliteta usporedbe načela jednakog položaja dioničara u europskom, hrvatskom i američkom pravu	40 %	0,8
UKUPNO	100 %	2

Kvaliteta usporedbe načela jednakog položaja dioničara u europskom, hrvatskom i američkom pravu.

Stupnjevi uspješnosti realizacije:

- uopće ne udovoljava kriteriju – nije uspoređeno ili su izvedeni netočni zaključci kod usporedbe načela jednakog položaja dioničara u ispitivanim pravnim poredcima
- djelomično udovoljava kriteriju – nisu uspoređena rješenja u svim navedenim pravnim poredcima (primjerice uspoređena su rješenja europskog i hrvatskog prava, ali nisu uspoređena rješenja usvojena u hrvatskom i američkom pravu) ili su pojedine usporedbe točne i jasne, dok su određene netočne i nejasne
- potpuno udovoljava kriteriju – jasno su uspoređena načela u svim navedenim pravnim poredcima.

Točan odgovor: Direktiva: all holders of the securities of an offeree company of the same class must be afforded equivalent treatment; moreover, if a person acquires control of a company, the other holders of securities must be protected (Art. 3 par. 1(a)).

ZPDD: dioničari ciljnog društva, koji drže dionice ciljnog društva istog roda, na koje se odnosi ponuda za preuzimanje imaju jednak položaj u postupku preuzimanja.

Američko pravo: Zabranjuje se ponuditelju da učini ponudu ako ponuda nije otvorena za sve dioničare onih dionica koje su predmet ponude za preuzimanje (engl. all holders rule) te ako nije isplatio svakom dioničaru naknadu u najvišem iznosu koji je isplatio nekom od dioničara (engl. best price rule).

Analizirajte proces vrednovanja koji ste primijenili u skladu s preporukama za uspješno vrednovanje.

Prema postavljenom ishodu učenja kao metoda vrednovanja izabrani su zadatci esejskog tipa na koji način se studentima omogućilo iznijeti rezultate učenja i vlastite zaključke. U konkretnim pitanjima korištene su formulacije „objasnite“ i „usporedite“. Prvi je korak bio pravilno, precizno i jasno postaviti pitanje kako studenti ne bi bili dovedeni u zabludu u pogledu sadržaja odgovora koji se od njih traži. Radi objektivnog vrednovanja odgovora na postavljena pitanja bilo je ključno odrediti kriterije vrednovanja, pri čemu se moralo voditi računa o sadržaju nastavne cjeline koja je ispredavana studentima, kao i o drugim izvorima učenja na koje su studenti bili upućeni tijekom izvođenja nastavnog procesa. Kod određivanja raspona udovoljavanja zahtjevima kod svakoga kriterija, sukladno preporukama za uspješno vrednovanje, korišten je raspon od tri stupnja: uopće ne udovoljava kriteriju, djelomično udovoljava kriteriju i potpuno udovoljava kriteriju, na koji način su postavljene konkretne razlike između pojedinih stupnjeva. Kod određivanja raspona vodilo se računa o tome da studenti pri dodjeljivanju bodova mogu dobiti puni broj bodova koje nosi konkretno pitanje i pola boda od punoga broja bodova. U sljedećem je koraku određen ukupni udio, odnosno važnost svakoga kriterija u sveukupnom vrednovanju zadatka, te su sukladno tomu dodijeljeni bodovi za svaki od postavljenih kriterija. Prateći i primjenjujući dane preporuke za uspješno vrednovanje postigla se objektivnost, pravednost i transparentnost u ocjenjivanju.

Korištena literatura

1. Gibbs, G. i Rowntree, D. (1999). *Designing Assessment. The Open University: Practice Guide 3*.
2. Crooks, T. (1994). *Assessing Student Performance*. HERDSA Green Guide no. 8.
3. Grgin, T. (2001). *Školsko ocjenjivanje znanja*. Jastrebarsko: Naklada Slap
4. Jarvis, P. (2002). *The Theory & Practice of Teaching*. London: Kogan Page
5. Knight, P. (ur). (1995). *Assessment for Learning in Higher Education*. London: SEDA i Kogan Page
6. Nightingale, P. (1996). *Assessing Learning in Universities*. University of New South Wales. Professional Development Centre, Committee for the Advancement of University Teaching.
7. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2020). *Smjernice za vrednovanje procesa učenja i ostvarenosti ishoda u osnovnoškolskome i srednjoškolskome odgoju i obrazovanju*. Zagreb: MZO

ISBN: 978-953-8034-52-7

9 789538 034527